

DET MILITÆRE LÆSESELSKAB RENDSBORG

Ekskursion til Irland 2. - 4. juni 2026

Indholdsfortegnelse

Tidsplan	3
Velkommen til Ekskursion 2026 (LFH)	6
Introduktion til Ekskursion 2026 (KHG)	7
Søtransporten (FWJ).....	12
Styrkernes organisation (JGA).....	18
Kampen ved Boyne, 1 juli 1690 (KG)	33
En vinkel i Danmarks udenrigspolitik – fra Skånske Krig til Irland (PHR)	40
Artilleriet i 1690'erne (OLF)	44
Kampene om Athlone (KHG).....	54
Slaget ved Aughrim (KHG)	57
Jacobiternes sidste kampe – the Treaty of Limerick, the Wild Geese (KHG)	61
Irlands nationale krigsmuseum i Collins (Royal) Barracks (KHG)	63

Forkortelser

- LFH - Brigadegeneral Lennie Fredskov Hansen
- KHG - Ph.d., MA, major Kjeld Hald Galster
- FWJ - Overlæge Finn Wiberg-Jørgensen
- PHR - Fhv. ambassaderåd, cand.phil., MA, Peter Hertel Rasmussen
- JGR - Fhv. museumsleder, major Jesper Gram-Andersen
- OLF - Fhv. museumsdirektør, historiker, oberstløjtnant Ole Louis Frantzen

Tidsplan

Ankomstdag:

- Afgang fra Dublin Airport: 1230 (Britisk Sommertid)
- Kørsel til Oldbridge/Boyne, Co Meath: 1230-1400
 - Foredrag undervejs: Finn Wiberg Jørgensen: Den stormfulde søtransport fra Hjerpsted til Østengland og videre fra Hoylake til Belfast Lough.
 - Jesper Gram-Andersen: Styrkernes uniformering, bevæbning og organisering
 - Feltfrokost undervejs
- Visitor Centre: 1400-1430
- Selektiv gennemgang af slaget gennem tre stationer 1430-1630:
 - Tullyallen Church (Alliancens UGO). Herfra ses Jacobitternes stillinger ved Oldbridge og Donore Hill. Williamiternes artilleris stilling på forskråningen ned mod Boyne. Meinard Schombergs fremrykning omkr. 6 beskrives, og infanteriets angrebsakser ved ebbe kl. 10 og udpeges i terræn (Dutch Blue Guards (Solms) ad King Williams Glen, Huguenotter og Londonderry Foot over Grove Island, English Foot (Hanmer) og Dutch Foot (Nassau) over Yellow Island, det danske infanteri og en eskadron østligst men vest for mv-bro) såvel som kavaleriets angrebsakse mod Drybridge (500m øst for mv-bro) kl. 1200.
 - Rosnaree (Meinard Schomberg's passage). Slane-broen ødelagt, Sir Nial O'Neill med 600 dragoner gør modstand mens Meinard Schomberg krydser kl. 8 med ca. 7.000 mand. Artilleriet bringes frem og standser Jacobitisk modstand. General Douglas sendes frem med infanteri til forstærkning.
 - Roughgrange: En impassabel sækning (ravine) stækker sig ca. 2 km ind fra Boyne (Hverken Jacobitterne eller Schomberg har rekognosceret denne). Parterne kommer ikke i kamp her. Schomberg rykker mod syd (forbi Gillistown Bog). Jacobitterne trækker sig tilbage parallelt hermed mod Duleek.
- 1630-1800: Transport til Athlone, Co Westmeath (indkvartering):

- Kong Christian den 5.'s udenrigspolitiske bestræbelser fra afslutningen af Skaanske Krig og frem til det danske kontingents afsejling mod Britannien (ekskursionsmappe; Peter Hertel Rasmussen).
- Artilleriet i 1690'erne. (ekskursionsmappe; Ole Louis Frantzen).
- KG: Resume af krigen 1690-91, herunder Athlone's første belejring, forårskampagnen 1691 og Athlones anden belejring og erobring.

Aften: Fri manøvre.

Anden dag:

- Athlone: 1000-1100
 - Forlægning til fods til den daværende bro brofæste.
 - Udpegning af vadested og bro.
- 1100-1130: Kørsel til Aughrim, Co Galway: KG: foredrag undervejs vedr. Aughrim.
- 1130-1500: Besigtigelse af Visitor Centre.
 - Feltfrokost
 - Besigtigelse af Aughrim Castle (ruin) og St Ruth's mindesmærke.
 - Besigtigelse af St Ruth's HQ og dødssted.
- Transport til Athlone: 1500-1600.
 - Foredrag undervejs: KG: Jacobiternes sidste kampe, Treaty of Limerick, the Wild Geese.
- Aften: Store middag.

Tredje dag:

- 0900-1100: Transport til Dublin: 125 km/1½ time
 - Foredrag undervejs: Introduktion til National Museum of Ireland, Collins (Royal) Barracks. Orientering om den irske selvstændighedskamp, Erskine Childers og hans "*gun running yacht, Asgard*." Intro til museet over den restaurerede yacht.

- 1100-1300: Besøg på National Museum of Ireland, Collins Barracks (Military History Museum og Asgard).
- 1300-1715: Kørsel til Dublin Castle, derpå frokost (individuel).
- 1715-1800: Opsamling ved Dublin Castle og transport til Dublin Airport: 11 km/½time.

Velkommen til Ekskursion 2026 (LFH)

DET MILITÆRE LÆSESELSKAB RENDSBORG

FORMANDEN

I langt størstedelen af min karriere, har jeg sammen med utallige andre danske soldater været på øvelser og missioner sammen med allierede i NATO og i multinationale operationer i FN-regi. Skiftende regeringer har så at sige brugt danske soldater i nationens interesse.

Det er tydeligvis ikke noget nyt. Årets ekskursion til Irland behandler indsættelse af soldater i dansk tjeneste til støtte for den engelske konge. Det er udfordrende for dansk forsvar i 2026 at sende 7-800 soldater til Letland. I 1689 sendte den danske konge flere tusind soldater til Irland og de blev holdt nogenlunde forsynet trods manglende betaling fra den engelske konge. Det er i sig selv imponerende. At de også, må man forstå, kæmpede bravt, gør blot historien endnu mere interessant.

I dag har vi et fælles kommandosprog, standarder og procedurer, og på trods heraf, er det ikke uden udfordringer at arbejde sammen. Sprog- og læsekundskaber var begrænsede i 1600-tallet, og det er svært at forestille sig, hvordan man fik enheder til at arbejde sammen på tværs af kulturer og sprog. Og så i øvrigt kommunikerede uden brug af tablets...

Kampene i Irland var på mange måder med til at forme det moderne Irland og Storbritannien. Samtidig er der, trods afstanden i tid, meget at lære af krigen og de slag, der gennemgås på denne rejse.

Det er derfor en stor fornøjelse at byde jer alle velkomne på denne rejse. I ønskes alle god rejse og god fornøjelse.

Lennie Fredskov Hansen

Foredrag i Det Militære Læseselskab Rendsborg 28. april 2026

Som oplæg til ekskursionen 2. – 4. juni vil jeg i det følgende forsøge at undgå alt for mange gentagelser fra det foredrag jeg holdt her i Selskabet for få år siden. Jeg vil således fokusere på optakten til den danske deltagelse i koalitionskrigen i Irland 1689-91, herunder bevæggrunde, forhandlinger og politiske beslutninger.

Danmark har i nyeste tid deltaget i mange og mangeartede koalitioner med det fælles formål at skabe fred og forøget sikkerhed i verden generelt såvel som for at yde et nationalt bidrag til de ganske omkostningsfulde missioner, som vores traditionelle partnere har påtaget sig og opfordret til deltagelse i. Dette formål har tilbage i tiden ikke altid stået alene. I trediveårskrigen f.eks. var Danmarks og ikke mindst kongens prestige en vigtig drivkraft; i Napoleonskrigene var det presset af omstændighederne, heriblandt Danmarks geostrategiske situation, der i årene efter 1807 bragte os i alliance med Frankrig, og i krigshandlingerne 1689-97 kastede Danmark sit lod i den engelske vægtskål pga. overvejelser vedr. nationaløkonomien såvel som ønsket om at opretholde en velvoksen hær, der evt. senere ville kunne tage kampen op mod Sverige.

ROYAUME D'IRLANDE

depuis le XIIe jusqu'au commencement
du XVIIe Siècle,
dans lequel se trouve distingué
The Pale ou la Province Angloise
divisée en douze Comtés.

Par le S. Robert de Vaugondy Géogr^e ord^e du Roi
1762

Krigen i Irland var en udløber af Den Pfalziske Arvefølgekrig, hvis hovedformål var at sætte en stopper for Ludvig XIV's ekspansionstrang. Her stod nu Det tysk-romerske Rige (*Das heilige römische Reich Deutscher Nation*) og de nu allierede sømagter, England-Skotland og de Forenede nederlandske Provinser (*Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden* or the Dutch Republic), overfor den europæiske hegemon Frankrig. Samtidigt med kampen om dominans på kontinentet skulle England-Skotland opretholde et solidt invasionsforsvar i Sydengland, hvortil kom at man med nødvendig styrke skulle hindre den afsatte engelsk-skotske monark, Jacob II, der støttedes aktivt af Ludvig, i at sætte sig fast på den grønne ø. Til dette formål havde de ny monarker, Mary II og William III, brug for koalitions partnere, og her kom styrker fra Nederlandene, Brandenburg og Danmark ind i billedet.

Vi skal her begrænse os til den danske deltagelse og i den forbindelse se på det politiske system og de primære beslutningstagere. En nærmere beskrivelse af den danske udenrigspolitik i perioden vil fremgå af Peter Hertel Rasmussens indlæg i ekskursionsmappen.

Kong Christian V var kommet på tronen i 1670 som den anden enevoldskonge efter sin fader, Frederik III, der jo havde indført enevældet i 1660; og han var ingenlunde blind for det ny systems fordele både politisk og prestigemæssigt. Enevældet betød dog i sagens natur ikke, at kongen kunne styre alt egenhændigt – selvom han i vid udstrækning troede det – så han måtte nødvendigvis støtte sig på rådgivere. Han havde arvet sin faders politiske rådgiver, Storkansleren Peder Schumacher grev Griffenfeld, som havde været afgørende for afskaffelsen af det gamle rigsråd af arveadel og etableringen af den ny meritokratiske orden. Griffenfeld var en klog og forsigtig politiker, men det var Christian V ikke i samme grad. Så i 1676 skilte kongen sig med Griffenfeld og gjorde sig selv til sin egen premierminister, udenrigsminister samt krigs- og marineminister. Af politiske rådgivere, som Christian trods alt ikke kunne klare sig foruden, skal her nævnes Konrad greve Reventlow, chef for Tyske Kancelli ("udenrigsministeriet"), samt Konrad Biermann von Ehrenschildt og hans næstkommanderende sammesteds, og Thomas Balthazar von Jessen; såvel som chefen for Danske Kancelli ("indenrigsministeriet"), Michael Vibe. De var alle effektive om end intrigante og tilgængelige for bestikkelse. Selvom de brugte en del af deres tid på at bekrige hinanden, spillede de dog en vigtig rolle i de succesrige forhandlinger om koalitionen med England. Under hele krigen i Irland var den dybt inkompetente Peter Brandt ansvarlig for rigets finanser, mens den til gengæld effektive og pålidelige Jens Harboe var de facto krigs- og marineminister og den person, der blev ankerpunktet for den altovervejende del af korrespondancen mellem den militære ledelse af det

danske kontingent i Irland og den kongelige administration i København. De danske militære beslutningstagere vil fremgå af Jesper Gram-Andersens indlæg i ekskursionsmappen.

Jean Payan de la Foulèresse var legationssekretær på det danske gesandtskab i London, hvor han spillede en central rolle i de dansk-britiske forhandlinger forud for indgåelsen af traktaten om det danske troppebidrag, ligesom han blev et vigtigt bindeled mellem styrkerne i felten og den politiske ledelse i Danmark, mens krigen i Irland stod på.

Efter freden i Lund i 1679 måtte provinserne øst for Øresund anses for endelig tabt. En gevinst kunne dog noteres: Danmark stod nu med en stor og moderne hær. Men den lagde beslag på mange ressourcer, og så skulle dens kamperfaringer jo desuden gerne vedligeholdes.

Så hvorfor ikke få andre til at betale? Da det ny engelske dynasti så sig truet af Ludvigs de facto vasal, Jacob II, der gennem Richard Talbot, earl Tyrconnel, havde fået rejst en irsk-katolsk hær. Og da det jo var for risikabelt at sende hele den engelske hær til Irland, var der brug for allierede. Her lå Danmarks chance og i sommeren 1689 indledtes forhandlinger mellem de to monarkier.

Lad os derfor se på, hvem der havde indflydelse på den britiske position. Der var tale om et engelsk-skotsk dobbeltmonarki med Mary og William på toppen, to parlamenter og to hære. Efter Jacob II's fejlslagne forsøg på at genindføre katolicismen ved tvang, var det afgørende, at de ledende positioner lå i hænderne på personer med stærke loyalitetsbånd til de ny monarker. John Churchill, den senere hertug af Marlborough (1650-1722), havde været den ledende kraft bag invitationen til Willem van Oranje-Nassau (1650-1702) og Mary om at sætte sig på de britiske troner. Robert Molesworth, senere earl of Brackdenstown, Co. Dublin, blev af William sendt til København for at opnå Christian V's underskrift på en traktat, der skulle stille et troppekontingent på ca. 7.000 mand til rådighed for den britiske krigsførelse i Irland og senere på kontinentet. Han skrev senere en stærkt kritisk rapport om forholdene i det også dengang alt for højt beskattede Danmark. William III havde to *secretaries of state* – m.a.o. ministre for hhv. *the Northern and Southern Departments*. Den ene var Daniel Finch 2nd earl of Nottingham. Han var skeptisk i forhold til den måde Jacob II var blev fjernet på og afviste rollen som *Lord Chancellor* (justitsminister), men accepterede at blive *secretary of state* for Southern Department, en rolle han bevarede indtil 1693, og som han genindtog i perioden fra 1702-4. Den anden var Sidney Godolphin (1645-1712, fra 1702 Earl Godolphin), som blev *secretary of state* for Northern Department og senere *First Lord of the Treasury* og hovedkraft bag *the Acts of Union* med Skotland, der i 1707 førte til kreationen af *the Kingdom of Great Britain*. Hertil kom Willem Bentinck – medbragt fra Nederlandene – som var Williams nærmeste politiske rådgiver. Han blev adlet som

earl of Portland i 1689. William Blathwayt (1649-1717) var *secretary at war* under krigen i Irland. Embedet, der tidligere blot havde indeholdt opgaver som sekretær for hærchefen, blev under Blathwayt udvidet til at omfatte al administration vedr. hæren.

Selvom de ikke havde noget med de anglo-danske forhandlinger at gøre, vil jeg dog for god ordens skyld også nævne de vigtigste af modpartens beslutningstagere. Formelt var James (Jacob II) øverste myndighed – i hvert fald i den første del af krigen. Men reelt var det Ludvig XIV, der gennem sine generaler bestemte, hvad de franske og jacobitiske styrker skulle foretage sig. Enkelte irske personligheder er dog værd at lægge mærke til. Mere om disse vil fremgå af Jesper Gram-Andersens indlæg i ekskursionsmappen og hans bidrag under rejsen. Blandt de mest bemærkelsesværdige på den jacobitiske side bør først og fremmest Richard Talbot Earl Tyrconnel nævnes. Han havde reorganiseret de irske katolske styrker og skabt grundlaget for Jacobs tilbagevenden til Irland. Han var Jacobs *Lord Deputy*, og han var efter Jacobs fornyede flugt efter nederlaget ved Boyne i realiteten den øverste politiske og i nogen grad også militære beslutningstager. Dertil kom to særdeles dygtige generaler, nemlig the Duke of Berwick (Jacob II's illegitime søn med Arabella Churchill, 1670-1734) og Patrick Sarsfield (1660-93). Begge optrådte med stort mod og tilsvarende operativ snilde i Irland og fulgte *The Wild Geese* til Frankrig, efter at *the Treaty of Limerick* havde afsluttet krigen.

Danmark ville som før nævnt gerne udnytte denne chance for med minimalt ressourceforbrug at give sine styrker yderligere kamptræning, men briterne var tilbageholdende, fordi de ikke ønskede problemer med andre magter, som f.eks. Sverige, der jo stod bag hertugen af Gottorp. Ikke desto mindre skred forhandlingerne om en dansk-britisk traktat fremad, og den 5. juli 1689 kunne den danske legationssekretær ved gesandtskabet i London, Jean Payen de la Foulèresse meddele, at forhandlinger med hertugdømmet Holsten havde ført til en gunstig afslutning, der muliggjorde engelsk accept af Danmarks deltagelse i den forestående kampagne i Irland. Forud var gået en intens lobbyvirksomhed gennem Prins Jørgen, der ved sit giftermål med Princess Anne var blevet William III's svoger, og som formåede at spille familiekortet med succes.

Nordsøvinter.

Overførsel af det danske auxiliærkorps til Irland oktober 1689-april 1690ⁱ

Finn Wiberg-Jørgensen

Sneen fæg over marsken, og vadehavet omkring Jordsandⁱⁱ lå dækket af en halvtomme isⁱⁱⁱ, ikke tyk nok til at bære, men tynd nok til at skære i mændenes støvler og hestenes ben. Det var bidende koldt. Bønderne der var presset og hyret fra deres gårde, sled med at slæbe gods og proviant fra Jordsand ombord i prammene som ved ebbe lå tørt, men flød i 1½ m vand ved flod. Fra prammene skulle gods, mænd og heste ombord i de fire snese små og større skibe der lå opankrede mellem Sild og Jordsand rede til at føre hæren over Nordsøen til kysten ved Edinburgh. Det var den 15. oktober 1689.

I sensommeren 1689 havde Christian V i Altona sluttet fred med hertug Christian Albrecht af Holsten-Gottorp og var dermed fri til at acceptere den engelske gesandt Sir Robert Molesworths traktatforslag om afsendelse af et dansk auxiliærkorps til støtte for William III af England.

Traktaten blev ratificeret af kong William på Hampton Court den 4. september og af kong Christian på Koldinghus den 30. september.

Nederlandsk fregat fra 1660

Dens første paragraf lyder: ”Kongen af Danmark overlader kongen af England 1000

Md. Cavallerie og 6000 Md. Infanterie med Officerer og alt Tilbehør. Disse Tropper skulle straks efter Tractatens Ratification afsendes, enten til England, Skotland eller Irland, efter Kongen af Englands Ønske. De skulle convoyeres af 6 Skibe, 4 paa 300 Md. og 40 Canoner, 2 paa 350 Md. og 30 Canoner”^{iv}.

Den 20. august udgik der ordre til Land- og Søetatens deputerede at de skulle tilvejebringe de nødvendige skibe til troppernes transport, idet indskibning skulle ske fra den 22. september ved Ribe

eller Listerdyb^v. Majestæten valgte det sidste for at være så nær England som muligt, men det var et ulykkeligt valg fordi de især i vinterhalvåret fremherskende vestlige vinde ville gøre det vanskeligt at sejle ud mellem Sild og Rømø. Korpsets chef, generalløjtnant, hertug Ferdinand Wilhelm af Württemberg-Neustadt, havde da også foretrukket Glückstadt i Elben, men kongen insisterede^{vi}.

Den 6. oktober var auxiliærkorpsets 7000 mand fodfolk og kavaleri samlet i Ribe og afgik fem dage senere til Hjerpsted hvor Generalløjtnant Württemberg opslog sit hovedkvarter, og de bivuakerede medens bønderne bragte proviant og grej ad ebbevejen en mil til Jordsand og derfra på pramme til de opankrede skibe der trængtes på fladen mellem Sild og Jordsand^{vii}. Ved dekret var bønderne blevet tvunget til at udføre arbejdet, selvom de manglede mad til deres familie og foder til deres dyr. Arbejdet var hårdt og bestemt ikke ufarligt; skønt bønderne kendte vadehavet, skete det at højvandet overraskede dem mens de sled med at losse deres vogne, og flodbølgen skyllede mænd, kærre og heste i havet^{viii}.

Transportflåden bestod af knap 80 handelsskibe konvojeret af formentlig fire orlogsskibe plus fire mindre krigsskibe^{ix}. Chef for transporten var schoutbynacht^x Christopher Ernst von Stöcken^{xi,xii} der hejste sit flag på orlogsskibet CHRISTIAN IV. Handelsskibene har mest været rundgattede fløjter og platgattede pinasser, drægtige to- eller tremastede skibe med en skroglængde mellem 60 og 130 fod. De var rigget med latinersejl på den agterste mast, råsejl på den eller de to forreste. Det gjorde dem gode til at løbe for vejret, men mådelige til at arbejde sig op mod vinden. Orlogsskibene med deres højere skrog, især agterskibet, var endnu ringere stillet i kontrær vind, og med vestenvind ville der være meget langt til Skotland. Orlogsskibene var noget

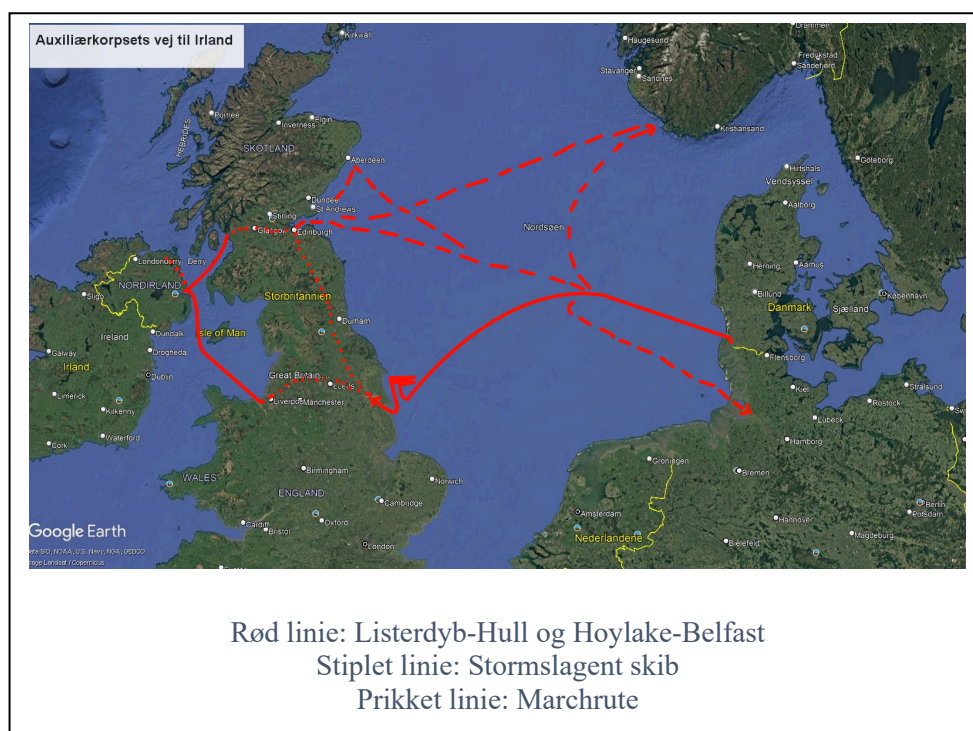

større end handelsskibene, og havde dertil et dæk mere, så de udover egen besætning hver har kunnet medføre et par hundrede mand med udrustning. De fire mindre krigsskibe og handelsskibene har skullet medføre kavaleriets, fodfolkets og officerernes heste, i alt 1719^{xiii}, og desuden finde rum til ca. 6200 mand med al udrustning; det giver i gennemsnit 80 mand per skib, eller de har, da skibene

var af forskellig størrelse, hver medført mellem 40 og 150, enkelte 400 mand. Der har været trangt og ramt om læ, og til søs i hårdt vejr var dækket et både farligt og ubehageligt opholdssted.

Den 15. oktober begyndte troppernes indskibning fra Jordsand, først Garden og Dronningens bataljon, de følgende dage yderlige fire bataljoner og deres udrustning, og endelig tre bataljoner med udrustning. Dermed var fodfolket embarkeret, og den 21. oktober hejsede man infanteriets og to dage senere generalstabens heste ombord^{xiv}.

Samme dag marcherede 1. kavalieriregiment, det Juulske, til Jordsand, men stiv sydvestenvind medførte stormflod der satte øen under vand, og embarkering blev umuliggjort. I tre dage stod regimentet på Jordsand uden beskyttelse mod frosten og det hårde vejr, uden at kunne komme ombord eller tilbage til fastlandet, og al udrustning blev overskyldet af søvand. Fjerdedagen da vandet var faldet, blev regimentet kaldt tilbage, og det blev besluttet at kavaleriet skulle embarkeres ved Højer. Her blev de tre regiment indskibet fra den 28. oktober til den 3. november, mænd grej og heste^{xv}.

Dermed var korpset embarkeret, skibene fik frisk proviant ombord, og den 6. november lettede konvojens firs skibe for at arbejde sig ud gennem Listerdyb. I det smalle løb lå de ræling ved ræling i forsøget på at nå frit farvand i ét højvande, men for mange lykkedes det ikke.

Flagskibet og nogle mindre fartøjer gik på grund, og flere skibe havarerede så de måtte returnere til ankerpladsen. CHRISTIAN IV kom flot, og Støcken med flertallet ankrede fri af Listerdyb for at vente på de skibe der var lukket inde af lavvande. Først om morgenen den 7. ved næste højvande kunne han lette med de 70 skibe der var sejlklare, mens de tilbageblevne lå beskyttet af tre af flådens mindre skibe, NEPTUN, ØRNEN og LOSSEN mens de reparererede deres skader^{xvi}.

Laber østlig vind tillod konvojens skibe at føre fulde sejl vestnordvestud mod Bass Rock 120 kvartmil^{xvii} forude ved munden af Firth of Forth hvor Edinburgh lå på højderne i syd nogle kvartmil inde i fjorden hvor Leith var den egentlige havneby. I løbet af dagen friskede vinden til kuling, og om natten voksede den til storm så skibene trods mindskede sejl arbejdede tungt i søen, og HVIDE FALK led skader i forskibet ved klys og galeon og idelig blev overskyllet^{xviii}. Vinden må således være bakket så konvojen fik det hårde vejr tværs. Indskibningen var hele tiden hæmmet af frost, sne og is, og dersom frosten stadig bed, ville brydende søer, der frøs, snart forvandle skivgat og blokke til ubrugelige isklumper og gøre det hartad umuligt at hale frosne skøder og braser når man stod på det spejlglatte dæk. Vedblev overisningen ville den dertil true skibenes stabilitet. Løb derimod konvojen plat for vind og sø, ville skibene ikke tage vand over, og faren for overisning følgelig forsvinde. Det vidste Støcken selvfølgelig og lod derfor konvojen falde af fire streger^{xix} til han havde vinden nogenlunde ret agten ind og i tilgift kurs mod Flamborough Head i Humbers munding hvor skibene kunne søge læ dersom det overhandige vejr fortsatte. Nord herfor var den engelske kyst ikke god at have til læ.

I nattens løb var adskillige skibe kommet væk fra konvojen, og for at få samling lod han om morgenen da det var flovet, flåden fortsætte for små sejl i håb om at de vildfarne kunne finde tilbage i løbet af

dagen, men uden meget held, og et etmål^{xx} senere, den 9. november, befandt han sig med kun 46 skibe tværs af Flamborough.

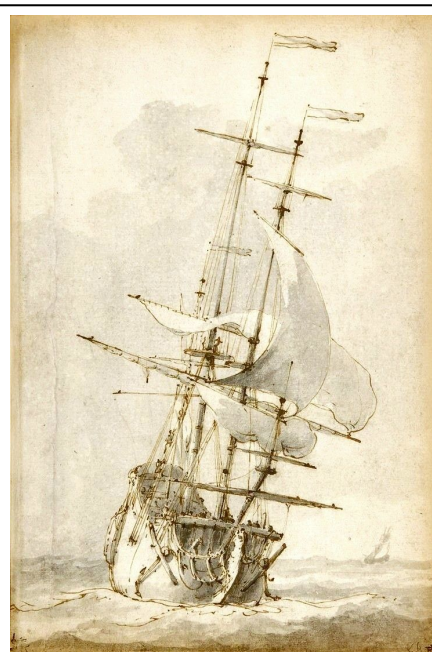
Det fastlagte udskibningssted var imidlertid uforandret Leith på kysten neden for Edinburgh, nu ca. 130 kvartmil nordligere, og Støcken skar op så han gik fri af kysten og nordpå, men vinden skrallede og tvang ham til at vende og siden i møjsommelige kryds gå væk fra kysten og tilbage igen. I to etmål

Handelsskib, fløjte, 17. århundrede

slog Støcken slag på slag uden at komme nogen vegne, og den 11. november gav han op, løb tilbage til Flamborough med sin flåde der imidlertid var vokset til omkring 58 skibe, og fortsatte dagen efter ind på Humber næsten til Hull hvor han lod ankre. På vejen ind blev de mødt af et engelsk skib der hilste dem med kanonsalut som de besvarede med dansk løsen, tre skud^{xxi}.

Der var således næppe tale om fejlagtig navigation endsige udygtighed, tværtimod; trods det hårde vejr var langt størstedelen af konvojen nået sikkert til ankers under den engelske kyst. Men Hull var ikke det aftalte landsætningssted, og for at undgå misforståelser bad hertug Württemberg admiral Stöcken om at sende et skib medførende kaptajn Suzannet af Garden til London hvorfra han kunne nå Hampton Court hvor kong William residerede. Kaptajn Suzannet meldte de danske troppers ankomst og anmodede om tilladelse til at debarkere styrken ved Hull. Hans Majestæt gav tilladelsen, beordrede samtidig styrken til at forlægge til Yorkshire, og den 19. november begyndte debarkeringen der var fuldført den 1. december^{xxii}. Stöcken havde sendt et andet skib til Edinburgh for at undersøge de manglende skibes skæbne^{xxiii}, og de følgende dage kom skib efter skib til Hull indtil blot 18 skibe manglede da debarkeringen begyndte. Enkelte var faktisk nået til Edinburgh, andre til Aberdeen, nogle var gået helt til norskekysten og blev i februar sendt til England. Et enkelt større skib, SAMSON, var imidlertid sprunget så alvorligt læk under stormen at det måtte returnere til Glückstadt. Det medførte fire kompagnier af Dronningens Livregiment, og da disse fire kompagnier igen forlod Elben ombord på en fløjte og en galiot, blev deres skibe opsnappet af to franske kapere anført af Jean Bart. Officererne blev ført ombord på kaperskibene medens mandskabet forblev som fanger på priserne, og under en storm kom galioten væk fra de tre andre skibe, de danske fanger overmandede prisemandskabet og tvang det til at sejle mod Nederlandene hvor skibet imidlertid strandede ved Zeeland, men de 138 mand bjærgede sig og kom i januar til England^{xxiv}. De øvrige 318 mand lod Ludvig den XIV tvinge ind i sit danske infanteriregiment, Royal Danois, under kommando af Christian Gyldenløve, Christian V's uægte søn^{xxv}; dog kun befalingsmænd og menige, officererne lod sig hverken med det gode eller det onde overtale til at gå i fransk tjeneste^{xxvi}.

Orlogsskib i hårdt vejr

Englænderne holdt den 9. december revy over de landsatte tropper og tog dem i ed hvorefter de blev indkvarteret forskellige steder i Yorkshire. Ved udgangen af december var 4408 mand fodfolk og 982 mand kavaleri samlet i grevskabet, 145 mand infanteri var ankommet til Edinburgh, og i marts kunne man anse korpset for fuldtalligt. Kavaleriets nu 996 mand forlagde primo februar til Edinburgh og siden til Glasgow, og med udgangen af marts udgjorde infanteriet 5600 mand; lægges hertil de 318

mand som blev taget af franskmændene, mangler i den kontraktlige styrke blot 6 mand kavaleri og 99 mand infanteri^{xxvii}.

Fodfolket havde fået ordre til at afgang tværs over England via Liverpool mod den lille havneby Hoylake på vestkysten hvor floden Dee møder det Irske Hav, men hyppig regn og dårlige veje udsatte afmarchen til slutningen af februar, og selv da var vejene i så ringe stand at stedlige bønder måtte jævne dem for hæren. Ved Hoylake lå transportflåden rede. Den var utvivlsomt rekvireret lokalt, indskibningen foregik glat ved ebbe over to dage, mænd, heste og grej var ombord før højvandet bragte skibene flot, og med en jævn sydsydvestlig brise på låringen løb skibene nordvest på. Uden begivenheder undervejs nåede de efter et døgn på havet Belfast hvor de ankrede i fjorden på højde med Whiteabbey den 12. og 13. marts. Infanteriet blev udskibet samme dag, marcherede til Carrickfergus og to dage senere videre til Larne nogle mil nordligere langs kysten. Der gik fodfolket i kvarter i byen eller omegnens landsbyer^{xxviii,xxix}.

Kavaleriet blev udskibet fra Skotlands vestkyst og sejlet de få kvartmil til Irland. Juuls Regiment var ankommet allerede før fodfolket, Doneps Regiment landede den 27. marts, og Sehestedts Regiment nåede først frem den 11. april. Afgået fra Glasgow den 26. marts 1690 ankom regimentet til Greenock på Clyde hvor det blev indskibet og lettede den 31. Kontrær vind tvang imidlertid skibene tilbage, og først den 7. april forlod de Skotland og løb ind i fjorden ved Belfast den 9. To dage senere var styrken i land og kunne slutte sig til de to øvrige regimenter ved Coleraine nær Irlands nordkyst hvor de gik i kvarter^{xxx}.

Auxiliærkorpset var på fremme.

Noter side 66

Styrkernes organisation (JGA)

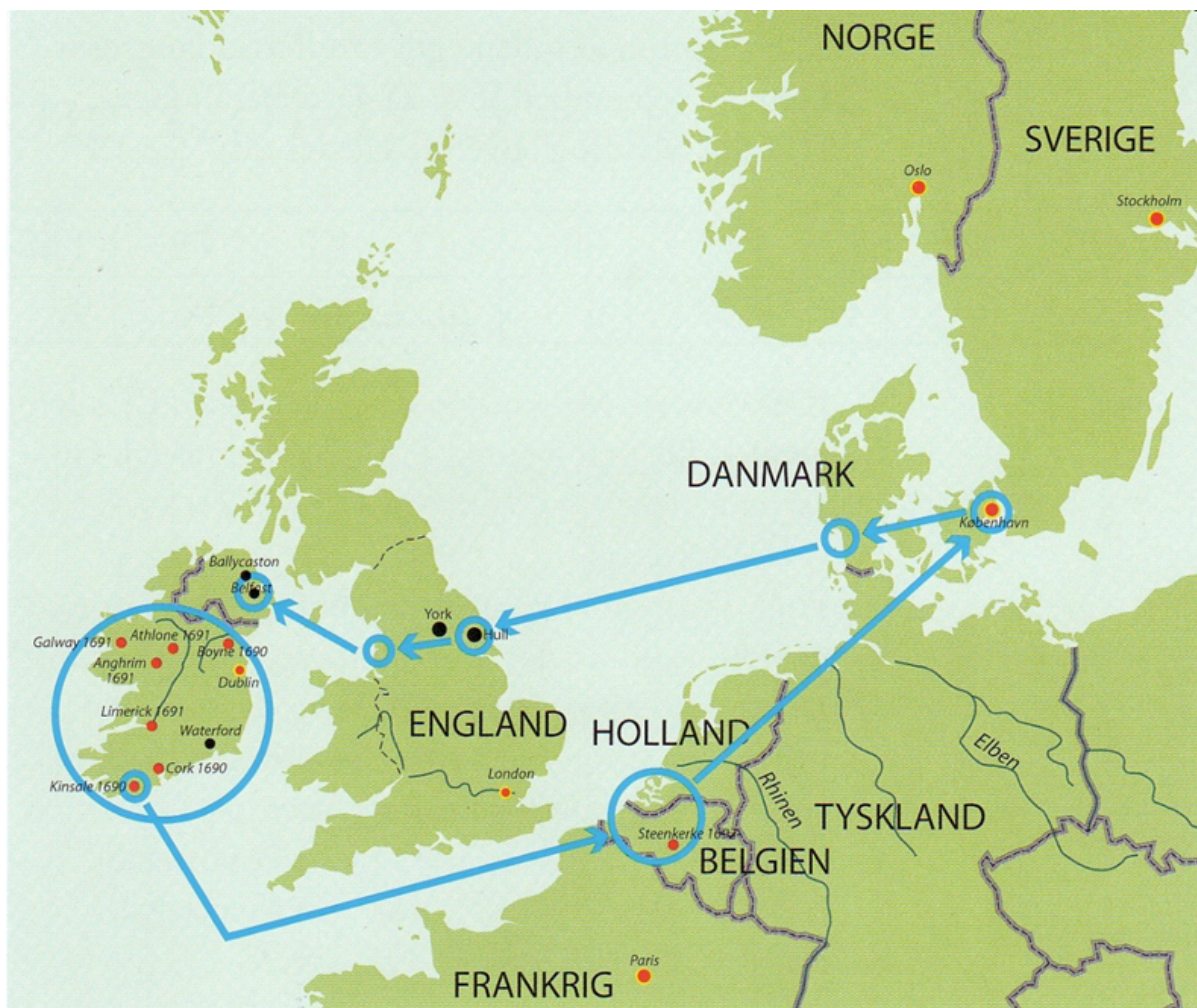

Fig 1. Skitse over operationerne i Irland og i Flandern 1689-1697.¹

¹ JGA: Den Kongelige Livgarde 350 år 1658-1908, bind 1, p.73

INTERNATIONALE OPERATIONER - *INTOPS*

Sammenligningen mellem Danmarks deltagelse i nutidens internationale operationer med tilsvarende felttog tilbage fra slutningen af 1600-tallet er interessant. Der er i alle tilfælde tale om en politisk-strategisk beslutning på højeste niveau om at indgå i en konflikt baseret på en koalition, en alliance eller lignende. Moderne begreber som *Memorandum of Understanding (MOU)*, *Status of Forces Agreement (SOFA)*, *Rules of Engagement (ROE)* samt *Senior National Officer (SNO)* kan også fortolkes historisk. Ligeledes kan der drages sammenligninger vedrørende krigserfaring, organisation, disciplin, finansiering og hjemtagelse af troppebidraget, hvis egen nation bliver angrebet. F.eks. blev det danske kontingent (*DANCON*) til ”Williams Krig” opstillet i 1689 ved at hvert infanteriregiment afgav en bataljon – opstilling af bataljonerne til Afghanistan gik på skift mellem kamptrop-regimenterne med bidrag af underafdelinger og kampstøtte fra hærens øvrige regimenter. Udover krigen i Irland og Flandern 1689-1697 bemærkes, at *DANCON* i den efterfølgende Spanske Arvefølgekrig 1701-1713 var på omkring 10.500 mand samtidig med at Danmark-Norge var involveret i Store Nordiske Krig mod Sverige.² En interessant målestok er også, hvor stor en del af hæren man afgav til internationale operationer. I 1689 var det omkring en femtedel.

VÅBEN OG TAKTIK

Krigsførelsens kredsløb består af sammenhængen mellem organisation, teknologi og doktrin, hvor ny teknologi (våben) ofte påvirker de øvrige komponenter.

I sidste halvdel af 1600-tallet skulle infanteriet på det taktiske niveau generelt beherske fem manøvrer: Fremrykning til kontakt under gentagen ildåbning fra ca. 225 meters

² JGA: *COALITION WAR – The Regimental Perspective...* Manus til KHG FAK 2011-12-09, Livgardens Historiske Samling Arkiv N-C5-1689

afstand til ca. 50 meters afstand, statisk ildkamp på ca. 50 meters afstand indtil en af parterne må trække sig tilbage, fremrykning eller tilbagetrækning afhængigt af resultatet af den statiske ildkamp, forsvar mod kavaleriangreb (karré) og kamp fra stilling (brystværn i fæstning eller feltbefæstning). Alt blev metodisk indekserceret og tilpasset udviklingen af våben og udrustning. Mens den irske hær og den britiske hær indledningsvis var udrustet med luntemusketter, var det veluddannede og veludrustede danske kontingent fra starten moderne bevæbnet med flintemusketter forsynet med spunsbajonetter. Hermed udgik pikerne og ildhastigheden blev forøget, så man kunne gå fra 6 geledder til 4 geledder. Desuden var grenaderkompagniet udrustet med granatkastere. Et særligt raffinement var brug af korte piker – svinefjedre, som blev stukket ind huller i en bjælke, hvorved man havde en fleksibel forhindring – *chevaux-de-frises*. Selve slagordenen var sammensat af infanteriet i midten med kavaleri og dragoner på flankerne – det hele i to træfninger (echelon) med 300 skridts afstand, idet anden træfning rykkede frem og udfyldte huller, når disse opstod i første træfning under kampen. De enheder, der rådede over let regimentsartilleri, placerede dette mellem bataljonerne, hvor man også indsatte grenaderer. Det tunge artilleri befandt sig bag anden træfning og gik i stilling, når der var lønnende mål og tilstrækkelig tid til rådighed. Kavaleriet udførte bevægelse, angreb, reorganisering og gentaget angreb, indtil sammenhæng og kampmoral hos fjenden brød sammen. I tilfælde af fjendtlig tilbagetrækning optog kavaleriet forfølgning, og ved egen tilbagetrækning dækkedes denne. Ligeledes sikredes hovedstyrkens kolonner under march og rekognoscering.³ Kavaleriets våben var pallasker, karabiner og pistoler.

³ Kjeld Hald Galster: *Danish Troops in the Williamite Army in Ireland, 1689-91*. Four Court Press 2012, p.70ff

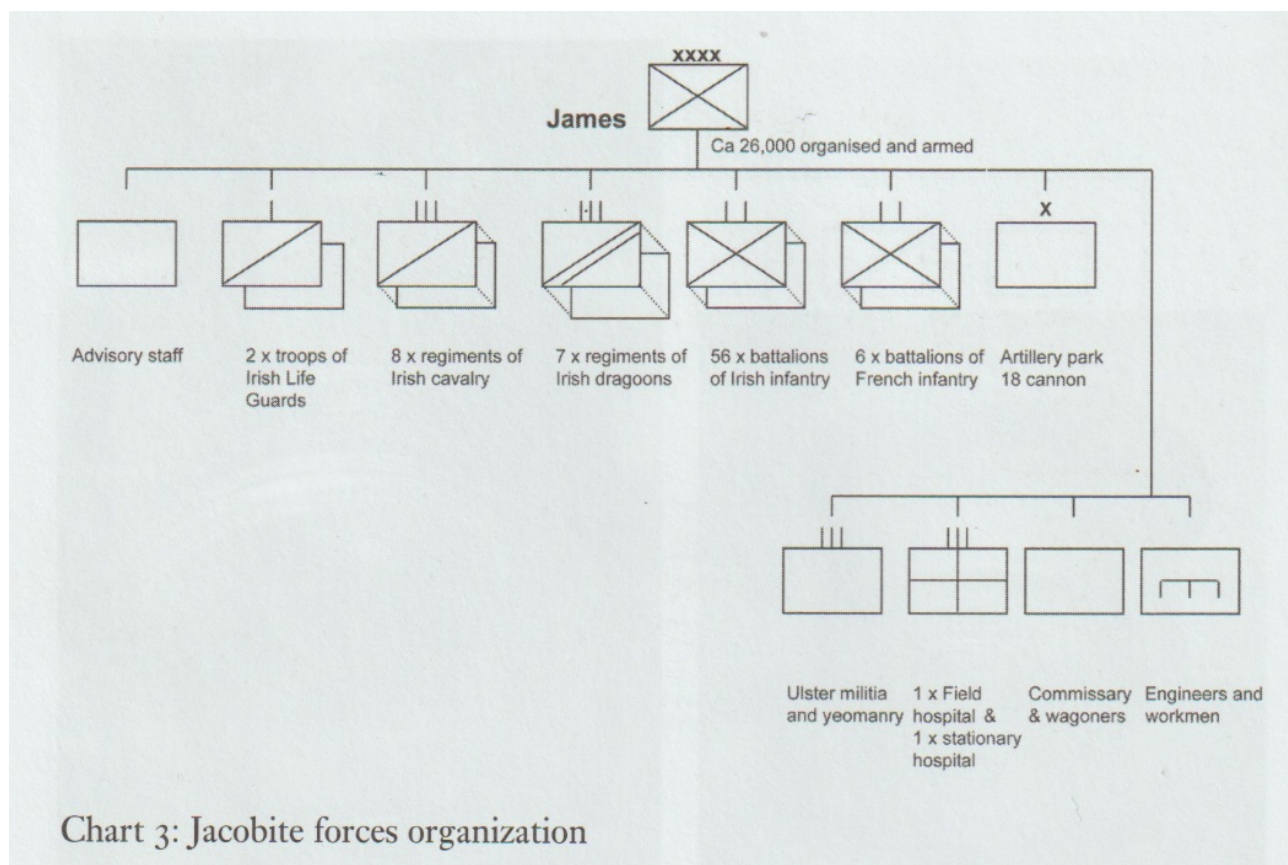

Fig 2. Den irsk-franske styrkes organisation.⁴ Det franske kontingent er gengivet med 6 x battalions of French infantry.

DEN IRSK-FRANSKE HÆRS ORGANISATION

Jakobiterhærens størrelse af regulære og irregulære styrker vurderes at have omfattet en felthær på ca. 26.000 mand, idet den totale styrke tillige omfattende garnisonstropper i fæstninger og havne kan have været op mod det dobbelte. I felthæren indgik indledningsvis et fransk kontingent på ca. 6.000 mand bestående af tre franske bataljoner, en vallonsk bataljon samt to bataljoner under en schweizisk oberst. Der var

⁴ Galster, p.62

tale om udveksling af tropper, idet en tilsvarende irsk styrke under jacobitergeneralen Justin McCarthy, *1st Viscount Mountcashel* gik i fransk tjeneste. Felthæren omfattede således udover staben 2 kavalerikompagnier af Irish Life Guards 8 regimenter irsk kavaleri og 7 regimenter irske dragoner og 56 bataljoner irsk infanteri samt de 6 bataljoner fra det franske kontingent. Hertil kom en artilleripark på 18 kanoner. Regimenterne var hovedsageligt benævnt efter deres chefer. Yderligere indgik en militsstyrke og frivilligt kavaleri fra Ulster af regiments værdi, et felthospital og et stationært hospital samt træner og ingeniører m.v.⁵ Efter afslutningen af krigen i Irland med traktaten i Limerick den 22. december 1691 blev omkring 24.000 mand af den irske hær sejlet til Frankrig, hvor de gik i fransk tjeneste.⁶ Hærens tab er opgjort til ca. 15.000 faldne eller døde af sår og sygdom.⁷

Den øverste leder var naturligvis den katolske kong James (Jacob) II (1633-1701), der i 1685 blev konge af England og Skotland, idet han i Skotland blev anerkendt som James VII. En af de bedste chefer i hæren var i øvrigt James' uægteskabelige søn med Arabella Churchill, søster til John Churchill, *1st Duke of Marlborough*, James FitzJames, *1st Duke of Berwick* (1670-1734), der senere som følge af fremragende tjeneste i Den Spanske Arvefølgekrig endte som fransk feltmarskal.

Richard Talbot, *earl of Tyrconnell* (1630-1691) var James II's *lord deputy* i Irland og som generaløjtnant chef for styrkerne i Irland. Da James i 1689 landede i Kinsale med det franske kontingent blev han således modtaget af Tyrconnell i spidsen for de irske tropper. Efter den første belejring af Limerick tog Tyrconnell til Frankrig for at opnå yderligere støtte, returnerede og døde af apopleksi kort efter slaget ved Aughrim.

Patrick Sarsfield (1660-1693) bør også nævnes som en af de øverste irske hærførere, der udmærkede sig, for sluttelig at føre den resterende irske hær til Frankrig.

⁵ Galster, p.60ff

⁶ Galster, p.48

⁷ Roger Manning: *An Apprenticeship in Arms. The Origins of the British Army 1585-1702*, Oxford UP 2006, p.398

Det franske troppebidrag var indledningsvis under (1632-1723), idet han havde fået udtrykkelig ordre fra den franske krigsminister (Louvois) om at bringe den franske styrke uskadt hjem igen. Dette fik en vis indflydelse på indsatsen af disse hærstyrker. Efter den første belejring af Limerick vendte Lauzun Antonin Nompar de Caumont, *comte*, senere *duc de* Lauzun tilbage til Frankrig.

Samtidig med at Tyrconnell vendte tilbage til Irland i 1691 ankom den erfarne franske general Charles Chalemont, *marquis de* Saint-Ruhe (Saint Ruth), der blev øverstbefalende for den irsk-franske hær. St. Ruth medbragte desuden en beskeden forstærkning i form af et antal officerer, kadetter, kirurger, artillerister m.v., i alt ca. 800 af alle grader. St. Ruth stod i spidsen for hæren med betydelig succes, indtil han blev dræbt af en kanonkugle i slaget ved Aughrim 12. juli 1691.⁸

⁸ Galster, p.46ff

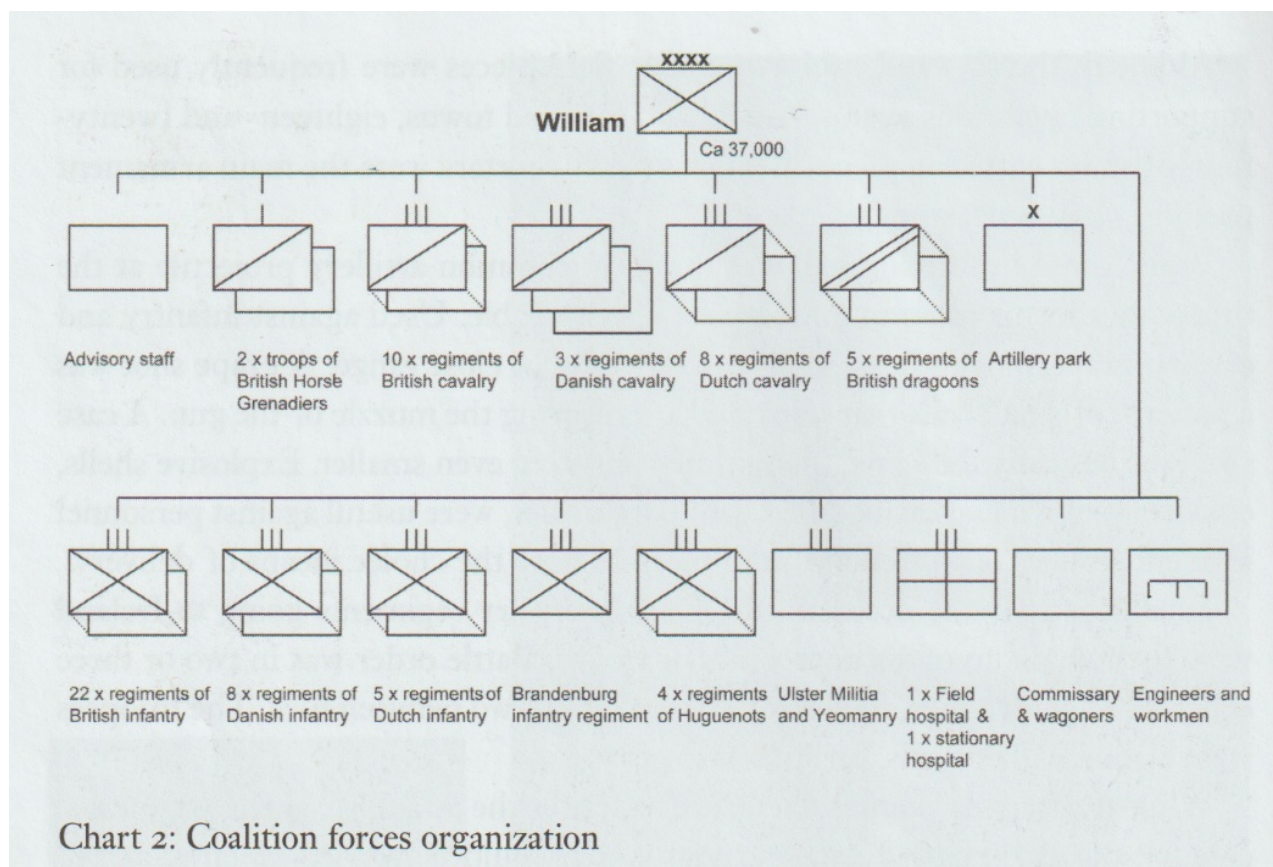

Fig 3. Koalitionsstyrkens organisation.⁹ DANCON er gengivet med 3 x regiments of Danish cavalry og 8 x regiments of Danish infantry. "Regimenterne" var bataljoner.

KOALITIONSHÆRENS ORGANISATION:

Koalitionshæren omfattede ca. 37.000 mand af forskellige nationaliteter. Udover staben bestod kavaleriet af 2 kompagnier britiske grenaderer til hest, 10 regimenter britisk kavaleri, 3 regimenter dansk kavaleri, 8 regimenter hollandsk kavaleri og 5 regimenter britiske dragoner. Infanteriet var sammensat af 22 regimenter britisk infanteri, 8 regimenter dansk infanteri, 5 regimenter hollandsk infanteri, 1 brandenburgsk regiment, 4 regimenter af huguenotter og en styrke af milits og frivilligt

⁹ Galster, p.60

kavaleri fra Ulster (jf. den irske hær). Hertil kom en artilleripark¹⁰, et felthospital og et stationært hospital samt træner, ingeniører, m.v. Der var en del varianter i organisationen: Hollands *Blue Guards* bestod således af tre bataljoner, mens de fleste af de øvrige regimenter kun indgik med en bataljon. Bataljonernes interne organisation, uddannelsesniveau og udrustning varierede også. Britiske regimenter bestod på det tidspunkt af 12 musketerkompagnier og et grenaderkompagni, mens de danske regimenter i styrken var bataljoner på 5-7 kompagnier, idet kun Livgarden til Fods medbragte et grenaderkompagni. Til gengæld rummede et britisk kompagni kun 60 soldater¹¹, mens de danske var på omkring 100. Netop hovedparten af det britiske kontingent bestod af nylig hvervede folk, hvilket medførte en længere uddannelsesperiode, inden man kunne indlede operationerne.

Koalitionsstyrkernes tab er opgivet til ca. 10.000 faldne eller døde af sår og sygdom.¹² Efter felttoget i Irland blev styrken overført til Flandern, hvor der udkæmpedes adskillige slag mod Louis 14.s franske hær.

Den øverste leder var William III af England/William II af Skotland (1650-1702). Også kendt som Willem van Oranje-Nassau var han statholder i De Forenede Nederlande fra 1672 og konge af England, Skotland og Irland godkendt af respektive parlamenter i 1689. William var gift med Mary, datter af James II, hvis anden datter Anne blev den sidste af huset Stuart, der regerede Storbritannien. Anne var gift med Prince Georg of Denmark (Prins Jørgen), der havde erfaring fra Skånske Krig 1675-79 og under krigen i Irland fulgte William III i felten.

Officeren og hofmanden John Churchill, der ved Williams kroning i 1689 blev *earl of Marlborough* og i 1702 under Queen Anne *duke*, var en af de ledende protestanter, der opfordrede Willem/William til at overtage den britiske krone, hvilket udvirkede, at han

¹⁰ Der henvises til bidraget om Artilleriet

¹¹ Galster p.59f

¹² Manning 2006, p.398

i 1688 gik i land i England med en nederlandsk hærstyrke, og James flygtede til Frankrig uden kamp. Marlborough blev senere kendt som fremragende hærfører under Den Spanske Arvefølgekrig 1701-1713, hvor Danmark-Norge som nævnt atter deltog i de internationale operationer – denne gang med et kontingent på godt 10.000 mand.

En markant officer var *captain-general* Friedrich Herman/Frédéric-Armand, hertug af Schomberg (1618-1690). Hans internationale militære karriere forløb bl.a. over svensk tjeneste i Trediveårskrigen samt fransk tjeneste, der førte til udnævnelse til fransk feltmarskal. Imidlertid tilbagekaldte Louis 14. Nantes-ediktet i 1685, hvilket førte til mange protestanters (huguenotter) flugt fra det katolske Frankrig – jf. troppebidraget af huguenotter. Protestanten Schomberg gik således i portugisisk og derefter i brandenburgsk tjeneste, inden han i 1688 sluttede sig til Willem af Oranje. I august 1689 gik Schomberg således i land i Irland med den britisk hærstyrke på omkring 20.000 mand, men faldt året efter i slaget ved Boyne den 1./10. juli 1690.

Fig 4. Ferdinand Wilhelm, Hertug af Württemberg-Neustadt (1659-1701 var i en alder af 30 år en erfaren, international officer. Han var chef for det danske kontingent og chef for Den Kongelige Livgarde til Fods, hvorfra han medbragte sin egen bataljon.¹³ Han deltog bl.a. i kampe mod osmannerne inklusive undsætningen af Wien. I dette felttog blev han hårdt såret af sabelhug – jf. arret i panden.

Det danske kontingents organisation¹⁴

Officerernes navne helt ned på kompagniniveau er kendte.

CHEF: Generalløjtnant, hertug Ferdinand Wilhelm af Württemberg.

AD: OB Friedrich Hans Walter og KN von Oelsnitz.

CHEFS KOMMISSÆR: Jens Rosenheim. AUDITØR: Gerhard Neve.

RYTTERIET (GM Suzannet, *marquis de la Forest*): 1. RYTREG (OB Christian Juel baron von Rysenstein), 2. RYTREG (OB Moritz Melchior von Donep) og 3. RYTREG (OB Jens Maltesen Sehested).

INFANTERIET (GM Julius Ernst von Tettau): DEN KONGELIGE LIVGARDE TIL FODS (GL Ferdinand Wilhelm, hertug af Württemberg-Neustadt) 6 x KMP¹⁵, + 1 x GRENKMP, DRONNINGENS LIVREG (OB Johan Diderich von Haxthausen) 6 x KMP, PRINS FREDERIKS REG (OB Heinrich Wulf Kalneyn) 6 x KMP, PRINS CHRISTIANS REG (BRG Johan Anton Elnberger) 6 x KMP, PRINS GEORGS REG (OL von Ørtzen) 5 x KMP, SJÆLLANDSKE REG (GM Julius Ernst von Tettau) 6 x KMP, JYDSKE REG (OL Hans Diderich Schorr) 6 x KMP, FYNSKE REG (OL Hans von Erffa) 6 x KMP og OLDENBORGSKKE REG (OB Otto von Vittinghof) 5 x KMP.

¹³ Livgardens Historiske Samling

¹⁴ Galster, p.64 og 227ff

¹⁵ KMP = musketerkompagni

De tre rytterregimenter var opstillede til formålet, mens infanteribataljonerne var afgivet fra de stående regimenter i Danmark. Udover danske, norske, skåninger og folk fra hertugdømmerne var der et stort islæt fra især Tyskland, men også franske huguenotter var blandt soldaterne.

Officersbesætningen i rytterregimenterne var en ritmester, en løjtnant og en kornet. I infanteribataljonerne, der benævntes regimenter, var der en kompagnichef (oberstløjtnant/kaptajn), en løjtnant, en sekondløjtnant og en fenrik.

Samlet styrke: Stab, 3 rytterregimenter med i alt 18 kompagnier og 9 infanteribataljoner med i alt 52 musketerkompagnier og et grenaderkompagni. Med tabet af fire kompagnier af Dronningens Livregiment under overfarten til England blev infanteriet reduceret til 8 infanteribataljoner med i alt 48 musketerkompagnier og et grenaderkompagni, idet Oldenborgske Regiment blev fusioneret med Dronningens Livregiment.

Fig 6. Dansk rytter i kontingentet i internationale operationer 1689-1697.¹⁶

Fig 5. Musketer af Den Kongelige Livgarde til Fods i uniform M/1685.¹ Den svenske gesandt i København observerede uniformen ved en større parade uden for Kastellet i København den 3. maj 1686. Hans detaljerede indberetning er bl.a. en god kilde til uniformens udseende.¹ S sammensætningen af uniformsfarver m.v. kendetegnede de forskellige regimenter.

¹⁶ Tegning af Søren Henriksen 2012, Livgardens Historiske Samling N-C5-1689

Den Kongelige Livgarde til Fods i Danmark bestod af 18 musketerkompagnier og to grenaderkompagnier. Enkadreringen af den afgivne bataljon har formentlig været tilsvarende ved de øvrige regimente: 1. Kompagni var stort set identisk med Livgardens 1. Kompagni med hertugen af Württemberg som chef, idet der blot blev suppleret med en sekondløjtnant fra Livgardens 14. Kompagni og en fenrik fra Livgardens 6. Kompagni. 2. Kompagni blev opstillet med chef og sekondløjtnant fra Livgardens 3. Kompagni suppleret med en premierløjtnant og en fenrik fra Livgardens 16. Kompagni, idet major F. Munchgaard blev oberstløjtnant i den afgivne bataljon - og så fremdeles.¹⁷

¹⁷ Analyse/JGA ud fra C.L. Løvenskiold: *Fortegnelse over officerer ved Den Kongelige Livgarde til Fods*. Manuskript 1858, Livgardens Historiske Samling

Fig 7. "The famous BATTLE of the BOYNE in Ireland, in which WILLIAM III commanded in person against JAMES II, and the gallant DUKE OF SCHOMBERG was slain." "THE QUEEN'S REGIMENT AND THE KONGELIGE LIVGARDE FOUGHT SIDE BY SIDE AT THIS BATTLE".¹⁸

Efter kampene i Irland blev det danske kontingent overført til Flandern sammen med de øvrige koalitionsstyrker og deltog bl.a. med betragtelige tab i slaget ved Steenkerke i 1692. Troppesbidraget returnerede til Danmark, idet eksempelvis bataljonen af Den

Kongelige Livgarde til Fods kom hjem med en styrke på 33 officerer og 622 underofficer og menige; heraf var 21 officerer og 245 øvrige gået ombord på flåden i Hjerpsted i 1689. I Hertugen af Württembergs rapport om kontingentet til Christian V hed det med underforstået tilfredshed:

*Deres Majestæts troppers holdning var som sædvanlig!*¹⁹

¹⁸ Udsnit af kobberstik skænket af 1st Battallion/The Queen's Regimentet. Regimentet hed tidligere The Buffs og er siden sammenlagt i The Princess of Wales's Royal Regiment. Den danske monark er æresoberst. Den Kongelige Livgardes Officerskorps' Fond lb.nr. C.036

¹⁹ Livgarden 350 år, bind 1, p.74

Fig 8. Epitafi i St. Mary's Church, Beverly 10 km nord for Kingston upon Hull, England. Af den lokale kirkebog fremgår, at den danske soldat (løjtnant) Daniel Stricker blev begravet den 16. December 1689 og den 23. december den danske soldat (kornet) Johannes Frederic Bülow efter at være blevet henrettet for at have forvoldt den andens død. Endvidere anføres i lokale kilder: In 1689, about seven thousand Danish soldiers arrived in Hull on their way to fight in Ireland on behalf King William III of England. Many of them were billeted in and around Beverley. ... Locals found them to be kind, civil, and well trained.²⁰ De to unge officerer, der havde overtrådt det strenge forbud mod at duellere, må have været af rytteriet, idet mindepladen blev opsat og bekostet af chefen for det danske rytteri.

²⁰ E. Gotfredsen: *Et dansk hjælpekorps i engelsk tjeneste 1689*. Krigshistorisk Tidsskrift 1 & 3/1990 og Roland Deller i The Pilgrim Rabbit – St Mary's Church May-June 2020. "Danish soldiers plaque" Imperial War Museum: the War Memorials Register no. 34664. Foto af rekonstruktion 2020 – original opbevares inde i kirken.

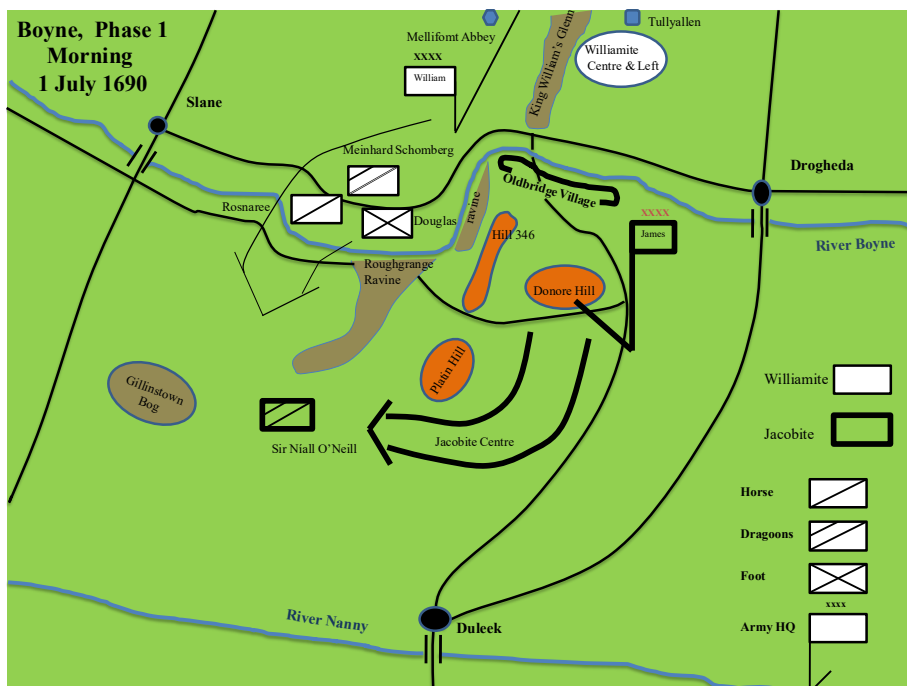
Kampen ved Boyne, 1 juli 1690 (KG)

Enhver med militær baggrund og sikkert ogsaa de fleste andre militærhistorisk interesserede kender krigsteoretikeren Carl von Clausewitz' idé om, at forsvaret er den stærkere kampform, selvom det kun er ved angrebsvise operationer, at der opnås 'positive' resultater. Er den forsvarende part anbragt i velforberedte stillinger, vil det kræve enten betydelig overraskelse eller overlegenhed mindst i forholdet 3:1 for at et angreb skal lykkes. Hvis man dertil lægger, at angrebet skal ske i umiddelbar forlængelse af passage af en betydelig vandhindring, vokser kravene til angriberen.

Netop sådanne udfordringer stod den danske generaløjtnant Ferdinand Wilhelm hertug af Württemberg-Neustadt overfor om morgenen den 1. juli 1690 (gammel kalender; 10. juli efter den nye).

Hertugens styrke var en del af den britiske konges, William (Vilhelm) III's, ekspeditionskorps på ca. 37.000 mand, som var beskæftiget med at nedkæmpe den detroniserede konge, James (Jacob) II, og dennes fransk-irske hær. Danmark havde mod passende betaling udlejet ca. en femtedel af hæren, 6.000 mand infanteri og 1.000 mand kavaleri, som støtte til denne aktivitet, og de stod denne morgen opstillet bag bakkedraget ved Tullyallen, nord for floden Boyne, klar til at angribe.

[Figur 1]

James'j Jacobiter, formentlig omkring 26.000, stod opstillet syd for floden mellem byen Drogheda og slugten Roughgrange med tyngde om landsbyen Oldbridge.²¹ Otte eskadroner dragoner under Sir Níall O'Neill udgjorde den vestlige flanksikring.

Klokken fire om morgenen sendte William

generalmajor, grev Meinhard Schomberg i spidsen for 4.000 kavalerister og 3.000 infanterister samt tre dragonregimenter af sted i en langt udgående vestlig bevægelse for at passere floden ved vadestedet omkring Rosnaree med henblik på derefter at angribe jacobiterne i flanken.²² Der var ganske vist en bro ved Slane længere mod vest, men Schombergs efterretninger angav den som ødelagt.²³

Solopgang var kl. ca. 5, men der lå en tyk tåge, som styrken meget bekvemt kunne udnytte til at bevæge sig i skjul for Sir Níall's dragoner. Kl. 8 påbegyndtes passagen af floden. Første bølge i angrebet udgjordes af 100 beredne grenaderer samt dragoner. Sir Níall's dragoner kæmpede bravt, indledningsvis afsiddet, som jo var dragoners normale kamprutine på den tid. Men senere, da slaget udviklede til ugunst for jacobiterne, måtte de sidde op og kæmpe fra hesteryg under deres tilbagetrækning, som skete med betydelige tab.²⁴ O'Neill var blandt de 50 faldne.²⁵

[Figur 2]

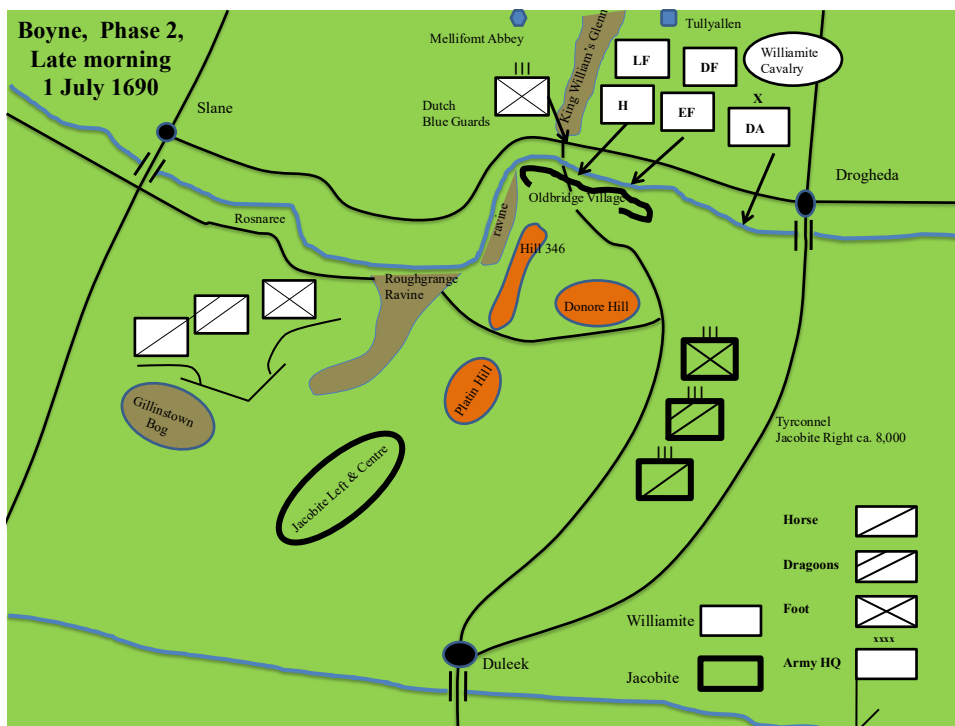
²¹ Kong James II's styrke betegnes *Jacobites* [jacobiter] efter den latinske udgave af hans navn: Jacobus.

²² Bemærk at kavaleri og dragoner på den tid ikke var det samme. Kavaleriet kæmpede til hest, mens dragonerne for det meste brugte hesten som transportmiddel men kæmpede afsiddet.

²³ J.G. Simms, *Jacobite Ireland, 1685–91* (London: Routledge & Kegan Paul, 1969) pp 146–49; and John Childs, *The Williamite Wars in Ireland 1688–1691* (London: Hambledon Continuum, 2007), p. 217

²⁴ J.G. Simms, *War and Politics in Ireland 1649–1730* (London: The Hambledon Press, 1986), p. 108

²⁵ Oldmixon, *The History of England during the Reigns of King William and Queen Mary, Queen Anne, and King George I* (London: Thomas Cox, 1735) p. 44

General Schombergs heldigt gennemførte overgang og angreb mod James' flanke truede alvorligt jacobiternes eneste tilbagegangsvej mod Dublin via overgangen ved Duleek. På anbefaling fra sin franske rådgiver, Lauzun, havde James derfor hurtigt flyttet sine mest erfarne

tropper, en fransk brigade, og seks sekspundige feltkanoner mod bakkedragene ved Roughgrange og derved udtyndet styrken i sit centrum ved Oldbridge. Williams styrker var talmæssigt ikke tilstrækkeligt overlegne til en så krævende operation som angreb over en vandhindring, så han havde brug for en betydelig grad af overraskelse. Dertil tjente Schombergs manøvre. Kl. 9:30 a.m. var hans brohoved veletableret og for at følge sin succes op sendte han sin adjutant til Williams hovedkvarter for at anmode om øjeblikkelig forstærkning. William afsendte generalløjtnant Douglas med en kavaleribrigade i håbet om at afskære jacobiterne tilbagegangsvejen.

Men såvel Gillinstown Mose som Roughgrange-slugten var uforudsete besværligheder, der nedsatte Schombergs angrebstempo.²⁶ Roughgrange-slugten var impassabel for kavaleri så en hurtig og overraskende britisk fremrykning den vej var udelukket, men det var – i sagens natur – et jacobitisk modangreb også.²⁷ Som sagerne stod, kunne James ikke holde terrænet i vest, men Schomberg blev sinket tilstrækkeligt til at de fransk-irske styrker kunne trække sig tilbage og sikre vejen til Duleek, hvor det eneste overgangssted på tilbagegangsvejen over floden Nanny befandt sig.

²⁶ Story, *A True and Impartial History of the Most Material Occurrences in the Kingdom of Ireland during the Two Last Years: With the Present State of Both Armies* (London: Ric Chiswell, 1693) p. 79.

²⁷ J. G. Simms, *War and Politics in Ireland 1649–1730* (London: The Hambledon Press, 1986) p. 109.

Så snart der var grund til at tro, at Schombergs brohoved var sikret, besluttede William sig for at iværksætte hovedangrebet i Oldbridge-sektoren.

I denne sektor over tidevandet er vis indflydelse, og det optimale tidspunkt for passage var omkring kl. 10 formiddag, hvor der var lavest ebbe. De tilbageværende jacobitiske styrker i denne sektor var to infanteriregimenter og et batteri feltkanoner. Dertil kom den østlige flankesikring bestående af tre kavaleriregimenter og to kompagnier (troops) af James' Livgarde, alt under kommando af James' *Lord Lieutenant* Richard Talbot Earl Tyrconnel.²⁸ Endelig var der en reserve på syv infanteriregimenter på sydskråningen af Donore Hill 150 meter syd for Boyne. I alt stod ca. 5.500 jacobitter overfor Williams angrebsstyrke på omkring 15.000.

Efter to timers ildforberedelse rykkede Williams højre fløj af infanteri frem i fire kolonner mod Oldbridge, mens kavaleri og dragoner koncentreredes på den venstre (østlige) fløj mod Drybridge. I alt skulle passagen af Boyne og det efterfølgende angreb foregå over en blot to kilometer bred front.

Infanteriet var under marskal the Duke of Schombergs kommando.²⁹ Kavaleriet direkte under kongens personlige føring.

På infanteridelens højre fløj befandt sig de tre bataljoner af den Nederlandske Blå Garde under generalmajor greve Solms-Braunfels, som rykkede frem i skjul af slugten King William's Glen direkte mod Oldbridge-vadestedet.³⁰

Den næste kolonne nedad floden var to Huguenot-regimenter (H) og oberst Thomas St John's Londonderry Foot (LF), der gik over via Grove Island. Derefter fulgte en kolonne indeholdende Sir John Hanmer's English Foot (EF) og greve Nassau's nederlandske infanteri (DF), der krydsede via Yellow Island, og endelig den danske Livgarde, en dansk eskadron, og de danske infanteri-regimenter, der forcerede vandløbet som infanteriets yderste venstre under Würtembergers personlige anførsel.³¹ Disse passerende ned over det svagt skrånende terræn fra Tullyallen-området

²⁸ *Lord Lieutenant*, lejlighedsvis også betegnet som *Viceroy* eller *Lord Deputy*, Tyrconnel var den, der som statholder for James havde organiseret en irsk hær forud for James tilbagevenden i 1689.

²⁹ Friedrich Hermann, eller Frédéric-Armand, hertug af Schomberg, 1618–90, var fader til den tidligere nævnte general greve Meinhard Schomberg.

³⁰ John Childs, *The Williamite Wars in Ireland 1688–1691* (London: Hambledon Continuum, 2007), p. 218

³¹ Murtagh, *The Battle of the Boyne 1690: A Guide to the Battlefield*. (Mell: The Boyne Valley Honey Company, 2006) pp 38–47

Den nederlandske garde nåede vandet kl. 10:15 formiddag og blev taget under beskydning midt i floden af Clanrickarde's regiments irske geværskytter på den anden bred.³² Ikke desto mindre var tabene kun 150 mand, og så snart de resterende var i land, gik de i stilling og optog ildkampen. Hollænderne havde ganske vist ingen spanske ryttere til at beskytte sig mod modstanderens kavaleri, men de var bevæbnet med flintlåsmusketter og spunsbajonetter.³³ De havde held til at drive irerne ud af Oldbridge ved kamp fra hus til hus, men efter kort tid måtte de dog se sig truet af den irske fodgardes resolute modangreb. På dette tidspunkt kom dog Londonderry og Huguenot bataljonerne op på bredden, sluttede op til den nederlandske garde og lukkede derved den indtil da åbne venstre flanke.

Jacobiterne indsatte nu reservekavaleriet, og selvom de britiske styrker formåede at holde deres brohoved, var situationen dog begyndende kaotisk.³⁴ Dette så hertugen af Schomberg, og red over floden for at få redet trådene ud.

Så snart han var ovre, blev han angrebet af fjendtligt kavaleri. Et sabelhug i halsen og to i hovedet fældede ham, og han døde kort efter.³⁵

Kort før kl. 11 a.m. satte den østligste kolonne, danskerne, sig i bevægelse. Württemberg, der ikke alene var chef for det danske kontingent men tillige chef for Livgarden, ledede angrebet i spidsen for sit regiment. Livgarden etablerede et indledende brohoved, hvorpå den eskadron, som var blevet hos danskerne (de øvrige var en del af kongens kavalerieskolonne), førtes over for at jage fjenderne tilbage over Donore Hill og derved hindre dem i fortsat beskydning direkte mod brohovedet. Denne manøvre var dog både for dristig og utilstrækkeligt støttet, så det danske kavaleri blev slået tilbage af hertugen af Berwick.³⁶ Ikke desto mindre befæstede Württemberg sit brohoved og kunne snart yde støtte til naboerne til højre, huguenotterne samt de engelske og nederlandske infanteriregimenter.

³² Fordelingen af kommando har været omdiskuteret. J.H.F. Jahn, såvel som Kazner (Hertugen af Schombergs biograf) mener at Schomberg har haft den overordnede kommando med Solms and Württemberg som underførere for hhv. højre og venstre fløj.

³³ Ingen jacobitiske enheder havde flintlåsmusketter eller bajonetter, men det havde alle danske og nederlandske enheder samt den engelske garde og dele af det britiske infanteri. Donal O'Carroll, 'Weapons and Tactics 1594–1691' i Pádraig Lenihan (ed.), *Conquest and Resistance: War in Seventeenth-Century Ireland*. (Leiden, The Netherlands; Brill, 2001) p. 245

³⁴ Story, *A True and Impartial*, p. 79.

³⁵ John Childs, *The Williamite Wars in Ireland 1688–1691* (London: Hambledon Continuum, 2007), p. 219

³⁶ Uægte søn af James II med Arabella Churchill (som var søster til Marlborough)

Bortset fra den eskadron, som støttede infanteriets overgang over Boyne, var de tre danske kavaleriregimenter under generalmajor Frederic Henri Suzannet marquis de la Forest en del af den kolonne af beredne styrker, som William holdt klar til at angribe over floden ved Drybridge på den yderste venstre fløj, når tiden var inde.

I sagens natur var det selve overgangen over Boyne, der var operationens vanskeligste del. Sikring af styrkerne under passagen var problemfyldt, så længe der ikke var etableret passende store brohoveder, der kunne holde fjendens direkte skydende våben uden for effektiv rækkevidde. Så længe styrkerne befandt sig i vandet var de sårbare over for fjendtlig beskydning med håndvåben, og når de nåede bredden, var der en stejl skrænt, der skulle forceres. Men det lykkedes for den danske kolonne. Gardens grenaderkompagni fungerede som stødtrop og stormede de fjendtlige stillinger med sabler, granatkastere og håndgranater. Desuden støttedes overgangen med artilleri fra stillinger på affaldet af bakken mellem Tullyallen og floden. Så snart de danske tropper var i land på flodens sydlige bred, befæstedes brohovedet med spanske ryttere som værn mod det fjendtlige kavaleri.³⁷ Jacobitterne havde ikke længere deres feltartilleri i Oldbridge-sektoren, så ryttere og fodfolk måtte klare sig alene, hvad de i vid udstrækning gjorde overraskende godt. Dongan's og Clare's dragonregimenter angreb den danske Livgarde og havde held til at holde et af kompagnierne nede så effektivt, at deres indsats efterfølgende blev rost af Württemberg. Som kampene skred frem og intensiveredes, viste jacobitterne både mod og taktisk snilde, men trods deres gentagne angreb kunne de intet stille op over for den danske styrke, der var udrustet med den allernyeste våbentechnologi: flintlåsgeværer, granatkastere, bajonetter og spanske ryttere.

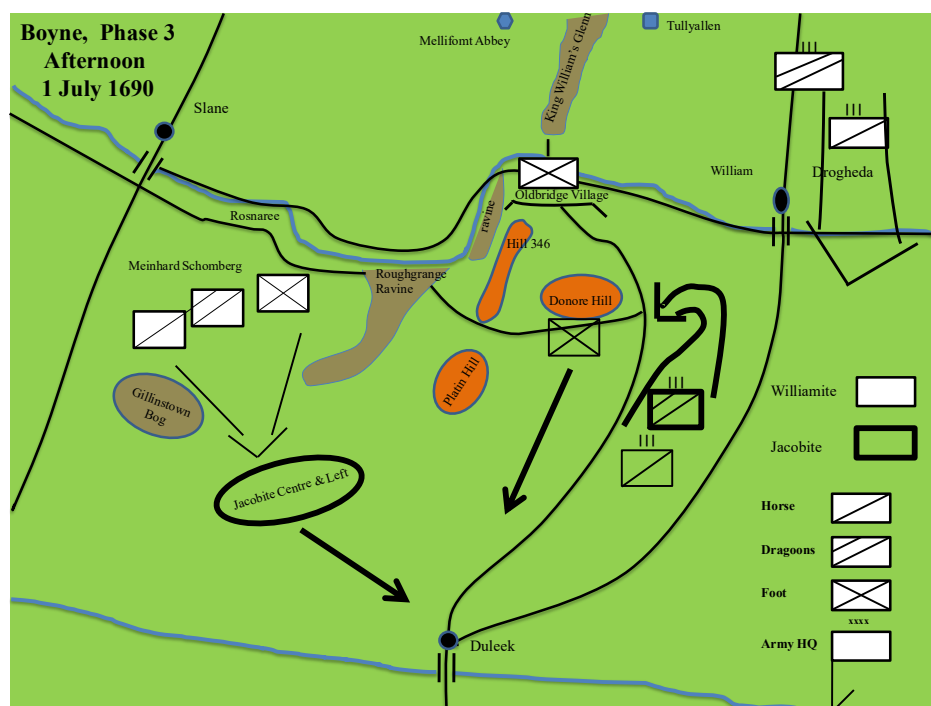
Så snart brohovedet var etableret og sikret mod direkte beskydning, sendtes de øvrige regimenter over Boyne, ligesom Brigadier de la Méllonières franske og Cutts nederlandske tropper tilgik som forstærkning.

Omkring middagstid indsatte William 22 eskadroner kavaleri og ni eskadroner dragoner længere øst på. Han var blevet informeret om hertugen af Schombergs død og erkendte den potentielle fare for troppernes kampmoral. Som modtræk iværksatte han derfor nu det afgørende angreb med kavaleri og dragoner på hovedstyrkens venstre fløj. Efterfølgende ville han selv sætte over og tage

³⁷ Hertugen af Württemberg: relation til Kong Christian V af 5. Juli 1690 (fra et sted ca. 11 kilometres nord for Dublin), in Danaher and Simms, *The Danish Forces*, p. 43

personlig kommando, men bundforholdene var ugunstige. Hans hest sad fast midtvejs og måtte trækkes ud.³⁸

[Figur 3]

Mens Würtemberg befæstede sit brohoved i centrum, og kavaleriet angreb og fordrev jacobiterne på den østlige fløj, indsatte Tyrconnel alt sit rådige kavaleri, ca. 1.200 ryttere. For at afvise denne trussel beordrede William generalløjtnant Godard de Ginkel til at sætte over

floden nærmere Drogheda med 150 ryttere fra sit nederlandske kavaleri og 246 dragoner af Sir Albert Cunynghams regiment. Dette blev dog en hård kamp, men med indsats af to feltkanoner og et detachment af dansk infanteri blev den jacobitiske modstand dog til sidst overvundet.

På dette tidspunkt var Kong James' hovedstyrke i den vestlige sektor allerede på vej tilbage mod overgangen over floden Nanny, og styrkerne om Oldbridge-Drogheda begyndte at trække sig op ad bakken mod landsbyen Donore. Her måtte de erkende at yderligere kamp ville føre til afskæring fra hovedstyrken på grund af Williams knibtangsbevægelse. I løbet af eftermiddagen opstod der således blandt de jacobitiske styrker et veritabelt kapløb om at komme over Nanny ad den eneste bro, der fandtes, nemlig den ved Duleek. Mod alle forventninger lykkedes denne manøvre, og om end opløsningen bredte sig i de fransk-irske enheder, undgik de dog den totale massakre.

³⁸ Story, *A True and Impartial*, p. 82.

William, der jo var James II's svigersøn, kan have haft flere grunde til at lade modstanderen slippe af sted, og han gav i hvert fald med Cæsars ord sin fjende ”en gylden redningens bro.”³⁹

Kong James forlod efter et kort ophold i Dublin Irland for bestandigt, men krigen på den grønne ø fortsatte mere end et år endnu.

En vinkel i Danmarks udenrigspolitik – fra Skånske Krig til Irland (PHR)

Et element i Freden i Lund 1679 efter Skånske Krig var indgåelsen af en forsvarsforbund mellem Danmark og Sverige efter fransk ønske og under fransk kontrol. Set gennem franske briller var fordelene med dette forsvarsforbund åbenlyse: det gav Frankrig sikkerhed i øst under mulige fremtidige konflikter med kejseren af Det Hellige Romerske Rige af Tysk Nation og ligeså overfor Nederlandene, hvis protestantiske statholder Willem van Oranje-Nassau stod som en samlende europæisk figur i kampen mod den franske ekspansionspolitik øst for de franske grænser i Vesteuropa.

Det siger næsten sig selv, at der i den danske statsledelse var delte meninger om ligefrem at indgå i et forsvarsforbund med arvefjenden i øst. Hellere havde man fra dansk side set en bilateral dansk alliance med Frankrig, som da også kom i stand i 1682 for en periode på otte år. Da Sverige samtidig var i gang med en tilnærmelse til Nederlandene, var den betænkelige alliance mellem Sverige og Frankrig blevet brudt, og Danmark stod nu som allieret med Europas stærkeste magt, Frankrig. Det betød adgang til den store franske subsidiekasse og sidst, men ikke mindst: muligheden for Danmark af at sikre sine interesser i hertugdømmerne og i Nordtyskland.

Imidlertid viste det sig at være begrænset, hvad Danmark kunne regne med af fransk støtte i det danske nærområde i Nordtyskland, f.eks. i skærmydslerne med Gottorp såvel som i de danske planer

³⁹ RA, 301, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling, England, Gesandtskabsrelationer 1690, 63–72. Relation from Dublin 2 July 1690 from Jean Payen de la Foulerville to King Christian V.

i 1686 om at besætte Hamborg. Samtidig var der i disse år ved at ske en betydningsfuld begivenhed på den europæiske scene, som på sigt skulle få følgevirkninger for Danmark. Således havde den nederlandske statholder Willem van Oranje-Nassau, tilskyndet af ledende britiske personligheder, i 1688 gennemført *The Glorious Revolution*, hvilket i realiteten var en invasion af England og fordrivelse af den siddende monark, James/Jacob II. Sammen med sin gemalinde, Mary (James' datter), overtog han tronen under navn af William III. Tronskiftet betød indførelsen af en liberal forfatning med en konstitutionel kongemagt.

Den nederlandske invasion blev mødt med åbne arme fra den engelske befolkning. Årsagen til denne velvilje skal findes i det forhold, at den engelske monark, som William nu fordrev til Frankrig, var den sidste Stuart-konge James II. Han var katolik, og i den engelske befolkning under stærk mistanke om at ville genindføre katolicismen. Hertil kom, at hans dronning, Maria af Modena, var katolik. Den engelske befolkning havde i årtier ført an i kampen mod den katolske kirke og set med rædsel på forfølgelsen af protestanter i Frankrig. At skulle se James' katolske søn som engelsk konge var ganske enkelt for meget.

Den storpolitiske betydning af disse begivenheder lå i, at de to fremmeste sømagter i Europa, nemlig England og Nederlandene, nu var forenet i en personalunion, som varede til 1702. Personalunionen betød, at England efter en lang pause nu var tilbage som en europæisk fastlandsmagt, og at der således var en nøje samordning mellem engelsk og nederlandsk politik. Det fik betydning i forhold til engelsk politik overfor Frankrig, som siden afslutningen af Trediveårskrigen i 1648 og indgåelsen af Den Westfalske Fred som nævnt stod som kontinentets stærkeste magt.

Men det var ikke nødvendigvis en fredelig magt; i årene efter 1648 havde Frankrig gennemført de såkaldte *réunions*, hvor dele af det Tyske Rige vest for Rhinen var blevet indlemmet i Frankrig. I 1681 var Strasbourg/Straßburg således blevet besat, hvilket førte til betydelig ængstelse både i det Tyske Rige og i andre europæiske stater. Bedre blev det ikke, da franskmændene i 1688 rykkede ind i den tyske by Köln/Cologne med henblik på at gøre den franske indflydelse gældende i regentskiftsspørgsmålet i Köln og i Pfalz. Det blev startskuddet til Den Pfalziske Arvefølgekrig, som varede fra 1688 til 1697.

Den politiske følgevirkning blev, at tidligt i 1689 og inden personalunionen med England indgik Nederlandene sammen med kejseren over det Tyske Rige, de større tyske stater samt Sverige en anti-fransk koalitionsaftale. Den tilsluttede England sig sidst på året. Dermed var der opstået én samlet

front mod Frankrig med det formål at tvinge Frankrig tilbage bag de grænser, som var aftalt i Den Westfalske Fred.

Spørgsmålet var herefter, hvorledes Danmark (og Sverige) ville reagere på denne aftale. Ingen af de to ønskede nemlig at tage klart parti i den europæiske konflikt, som nu var under opsejling. Danmark hældede indledningsvis mod Frankrig, som man jo havde en alliance med (omend den lakkede mod udløbsdatoen), mens Sverige stod i et nært forhold til Frankrigs modstandere. For at få begge lande til at bekende kulør indledte den anti-franske koalition en heftig diplomatisk aktivitet i begge landes hovedstæder med det formål for øje at få dem til at tilslutte sig den anti-franske koalition.

For Englands vedkommende var der det problem, at landet ikke havde nogen fast gesandt i København. Først i løbet af sommeren 1689 skete der en udveksling af gesandter mellem de to lande. Således sendte Danmark Jean Payen de la Foulèresse og Frederik Henrik Suzannet de la Forest til London, mens Robert Molesworth (1656 – 1725) blev engelsk gesandt i København. Udover, at han var gesandt til det danske hof fra 1689 til 1692, skulle han få et navn i Danmarkshistorien, som varede ved. Molesworth var nemlig *whig*, det vil sige han tilhørte den liberale og reformvenlige fløj i det engelske parlament i modsætning til de konservative – *toryerne*. Hans oplevelse af det enevældige styre af Danmark efter statsomvæltningen i 1660 og Kongeloven fra 1665 (som var den danske enevældes absolutte forfatningsgrundlag, og som centraliserede al magt hos kongen), gjorde, at han af ideologiske grunde kom dårligt ud af det med landets styre. I 1694 udsendte han bogen *An Account of Denmark as it was in the year 1692*. Bogen indeholdt en stærk kritik af den danske enevælde, især af hæren, kirken og befolkningens trælbundne stilling.

Molesworths opgave i København var at åbne forhandlinger om et begrænset samarbejde mellem Danmark og sømagterne. Økonomisk bistand fra dansk side til kampen mod Frankrig i form af subsidier var udelukket på grund af de danske statsfinansers håbløse forfatning efter Den skånske Krig. I første omgang ønskede William alene at leje et kontingent danske hjælpetropper til brug i Skotland eller i Irland. Da man fra dansk side frygtede at blive diplomatisk isoleret, nu da både Sverige og syd for grænsen også magterne i Det Tyske Rige havde tilsluttet sig den anti-franske koalition, gik forhandlingerne i løbet af sommeren 1689 i gang i London og i København.

Fra dansk side fastholdt man, at den danske chef for ekspeditionskorpsen alene var underlagt den engelske øverstbefalende, og at de danske tropper ikke burde splittes. Det lykkedes Molesworth på den baggrund at udarbejde et udkast til en aftale, som fandt tilslutning hos begge parter. Den blev endeligt ratificeret af både Christian V og William III i løbet af september 1689. Lejemålet omfattede

et dansk ekspeditionskorps på ca. 6.000 fodfolk, og ca. 1.000 ryttere. Ekspeditionskorpsset stod under kommando af den kun 30-årige generaløjtnant Ferdinand Wilhelm, hertug af Württemberg-Neustadt – chefen for Livgarden.

Ekspeditionskorpsset skulle efter denne plan samles i Jylland og for engelsk regning transporteres til England. Samlingen foregik nær Ribe i sensommeren 1689. Den 9. oktober 1689 blev korpsset inspiceret af kong Christian V, og herefter begyndte transporten til England.

Artilleriet i 1690'erne (OLF)

Indledning

Denne artikel vil redegøre både for landartilleri generelt omkring 1690 og for de stridende parter artilleri under slaget ved Boyne. (1)

Om artilleri omkring 1690

I slutningen af det 17. århundrede var store dele af Europa involveret i krige, hvor Frankrig under Ludvig XIV var den mest moderne og største landmagt på kontinentet. Den franske hær var den stærkeste i Europa, og ikke mindst den franske ingeniørofficer marskal Vauban sikrede både Frankrigs grænser med en lang række moderne fæstninger og udviklede tillige nye teknikker til belejring af fæstninger. Denne udvikling i fæstningskrigen med dybe bastionære forsvars- og skyttegravssystemer under angreb fremkaldte en tilsvarende udvikling inden for artilleriet, der både blev præget af nye typer belejringsskyts og mere mobilt feltartilleri. En tilsvarende udvikling fandt sted i andre europæiske lande.

Ved artilleri forstås både den organisation, der omfatter skyts og selve skytset. Det blev benævnt efter dets egenskaber som kanoner, falkonetter, haubitser og morterer. Artilleriet havde ofte frem til det 17. århundrede "eksotiske navne som slanger, barsler, marekatte eller lignende.

Det blev inddelt efter:

Støbematerialet (jern - eller bronzeskyts).

Kaliber/vægt (vægten af den kugle, der passede ind i løbet).

Skydemåde, hvor der blev skelnet mellem fladbaneskyts og krumbaneskyts. Fladbaneskyts omfattede kanoner og falkonetter, hvorimod morterer hørte til krumbaneskyts. Haubitser blev regnet for både flad- og krumbaneskyts.

Art. Skytset blev inddelt i sø- og landartilleri, og m.h.t. anvendelsen skelnede man mellem felt-, belejrings-, fæstnings- og skibsartilleri.

Ballistik

Gennem århundreder havde videnskabsmænd beskæftiget sig med projektilets bane gennem luften – skudbanen, den ydre ballistik. Tidens viden herom byggede hovedsagelig på de italienske matematikere Nocolo Tartaglias og Galileo Galileis samt englænderen Isaac Newtons skrifter, der imidlertid ikke havde nået at få betydning for artilleriet. Lovene for inert, tyngdekraft, luftmodstand og klimatiske forhold var ukendte for det 17. århundredes artillerister. Tilsvarende var viden om den indre ballistik begrænset. Hvilken rolle sortkrudtets enkelte bestanddele spillede for forbrændingen, havde man kun vage forestillinger om.

Skytskonstruktion og fremstilling

Omkring år 1690 byggede fremstillingen af artilleri således på erfaring og håndværksmæssig kunnen. Man havde stor viden om skytsmaterialerne og deres forskellige egenskaber. Man vidste, at støbejern var skørt og hårdt i modsætning til bronzen, som var sej, hvilket bevirkede, at bronzeskyts ikke sprang, men kun revnede ved for stor påvirkning. For at modvirke sprængning af løbet blev støbejernsskyts derfor altid konstrueret med en større godstykkelse end det tilsvarende bronzeskyts, hvilke betød, at det blev tungere og mindre velegnet som mobilt artilleri. Da bronzen samtidig var langt dyrere end støbejern, blev bronzeskyts fortrinsvis benyttet, hvor mobilitet var nødvendigt, dvs. som feltartilleri; mens overalt, hvor vægten spillede en mindre rolle, som til søs og på fæstninger, benyttede man støbejernspjecer. Ældre pjecer smedejern, både for- og bagladere, blev generelt ikke længere anvendt.

Organisation og personel

I det 17. århundrede fik artilleriet flere steder i Europa en fast organisation til implementering, vedligeholdelse og betjening af skyts på fæstninger og i flåden. Der var tale om fredstidsorganisationer, hvor personellet var organiseret i kompagnier. I tilfælde af krig opstillede man ad hoc feltartilleri i artilleri-træn.

I England var artilleriet organiseret med en *Master-General of Ordnance*, som man på dansk, svensk og tysk vil kalde en generaltøjmester. Han blev assisteret af *the Board of Ordnance*, en stab af specialister. I krigstid havde denne organisation til opgave at opstille et artilleri-træn til feltbrug. Først i 1716 etableredes et egentligt artilleriregiment – *the Royal Regiment of Artillery*. En af de første chefer for det engelske artilleri var danskeren Albert Borgaard, hvis indflydelse på det engelske artilleris udvikling var så stor, at han er blevet kaldt det engelske artilleris fader. I Frankrig blev artilleriet styret af *le Grand Maître de l'Artillerie*, og der fandtes et par artilleriregimenter. I 1671

oprettedes *Le régiment des Fusiliers du Roi*, som i 1697 omfattede ni kompagnier (oprindeligt infanteri, deraf navnet). I 1684 oprettedes et nyt regiment, og endelig i 1693 et kongeligt artilleriregiment. I de enevældige centraliserede danske og svenske stater blev oprettet lignende artillerienheder, eksempelvis etablerede man i 1684 i Danmark et antal artillerikorps – svarende til regimenter – med tilhørende kompagnier.

Skytsmateriellet

Frem til begyndelsen af det 17. århundrede blev tyske artillerister/stykkestøbere anset som de bedste og dygtigste i Europa, men herefter var svenske artillerister foregangsmænd. Det var en udvikling, der ikke mindst var drevet af den svenske konge Gustav II Adolf, der forvandlede feltartilleriet fra tungt stationært skyts til mobilt artilleri. Som led i denne udvikling blev skytsmateriellet standardiseret, og vægten af feltkanoner blev reduceret, hvilket gjorde det muligt at manøvrere hurtigere på slagmarken. En af de vigtigste innovationer i den forbindelse var indførelsen af lette 3-punds kanoner (regimentskanoner), der blev tildelt infanteriet som nærstøtteartilleri.

Andre europæiske lande fulgte snart denne udvikling. I Frankrig blev artilleriet fra 1660'erne også standardiseret og kanonernes kalibre reduceret, hvilket ligeledes skete i England, dog noget senere. Omkring år 1690 talte man om kanoner af nyt og gammelt system, hvor kanonerne af det nye system var væsentligt lettere end de gamle pjecer, hvilket nedennævnte data viser:

En 24-pundig fransk bronzekanon af gammelt system vejede 4100 pund, af nyt system 2200 pund, en 12-pundig fransk bronzekanon af gammelt system vejede 1950 pund, af nyt system 1000 pund og en 6-pundig pjece henholdsvis 1300 pund og 600 pund. Opgørelserne er i engelske pund (ca. 454 gram).

Der fandtes to typer morterer – fodmorterer og hængemorterer. De første havde en fast elevation og stod på en fodplade, den anden hang ved to vandrette tapper i en lavet og havde fuld elevationsfrihed. Hængemorterer gik af brug i slutningen af det 17. århundrede, bl.a. fordi deres trækonstruktion var for svag til at kunne modstå de stadig større krudtladninger, som man var begyndte at bruge. Haubitser blev taget i anvendelse i anden halvdel af århundredet og lignede hængemortererne – dog var de lidt længere. I begyndelsen af det 18. århundrede konstrueredes en ny type morter med tappe ved bagstykket.

Afhængig af skytsets funktion skelnede man mellem tre typer skytsunderlag: felt- og belejringsaffutager, fæstnings- og kystaffutager og morterblokke og/eller morterstole. De førstnævnte affutager for kanoner og haubitser bestod af et firhjulet køretøj, hvis bestanddele var lavet og forstilling. Lavetten var et skytsunderlag indrettet til kørsel og dannedes af et par vægge, der lå på en aksel med to store hjul. Forstillingen var et køretøj, hvorpå lavettens bagerste del, svansen, blev fastgjort under kørsel. Fæstnings- og kystaffutager var enten kraftige lavetter til skydning over et brystværn eller raperter til skydning gennem et skydeskår og bestod af to trævægge, en front/træplade samt to aksler med fire små træhjul.

Fodmorterer og de nye tappemorterer lå i store massive morterblokke. Hængemortererne lå i kraftige morterstole bestående af to kraftige vægge, hvori morteren lå med sine tappe.

Ammunition

Ammunitionen til skytset omfattede projektil, ladning og tændmiddel til såvel ladning som projektillets sprængladning.

Siden det 16. århundrede havde den massive støbejernskugle – fuldkuglen - været artilleriets mest benyttede projektiltype. I mindre omfang anvendte man også kardæsk, der var en træbøsning fyldt med jernstykker, bly- eller jernkugler beregnet til skydning mod personel på nært hold. Sprængprojektiler – granater eller bomber, var hule støbejernskugler forsynet med et brandhul til brandrøret. I granaten blev placeret en sortkrudtsladning, hvorimod brandgranaten, der var forsynet med flere brandhuller, var fyldt med brandsats.

Til større pjecer blev benyttet sortkrudt, der blev afmålt i passende mængder, som drivladning. Til mindre feltkanoner anvendtes også krudtpose, karduser, der på forhånd var blevet fyldt med krudt for at forøge skudkadancen; og for de letteste kanoners vedkommende havde man også taget patroneret ammunition i brug, såkaldte geschwindte skud, hvor en fuldkugle lå i et træspejl med en fastgjort kardus. Som tændmiddel blev brugt løst krudt i fænghullet. Til antænding anvendtes lunte.

Ladetøj

Til betjening af skytset benyttede man forskelligt slags ladetøj, som ladeskuffe, visker, ansætter, luntestok og falkenters (stage med en slags spiral eller proptrækker i den ene ende. Den anvendes til at trække en ladning anbragt i kanonens bund ud igen).

Skydning

Skytsets retning mod målet skete ved højde- og sideretning, og der sigtedes over det højeste punkt bagtil og højeste punkt fortil på kanonens hoved. Afstandsbedømmelse skønnedes ved øjemål. Skydning med kanonkugle i fuld flugt skete ved feltartilleriet på afstande ud til omkring 1000 meter mod troppekolonner og faste mål i terrænet som bygninger og broer. Granater til haubitser benyttedes mod større infanteri- og rytterformationer samt samlinger af bygninger, der skulle skydes i brand. Kardæsskud anvendtes derimod kun på afstande indtil 400 meter mod fremrykkende infanteri- eller rytterstyrker.

Kærneskud var den teoretiske betegnelse for et skud, hvis man ramte et mål i kanonens forlængelse af kærnelinjen, idet kuglen da ville bevæge sig i en fuldkommen lige linje. Ved visirskud sigtede man med ca. en grads elevation. Nedennævnte tabel viser kanonskudvidder ca. 1690 ved svensk feltartilleri. Afstand blev dengang målt i skridt:

Kanon	kærneskudvidde		visirskudvidde	
	skridt	(m)	skridt	(m)
12-pundig, ordinær	700	525	1400	1050
6-pundig, ordinær	500	375	1000	750
3-pundig regimentskanon	350	260	700	525

En anden skydemåde var rikochetskydning, hvorved kuglen i to eller flere spring nåede frem mod målet, hvilket dog krævede et jævnt terræn. Skudvidder ud til 800-900 meter var den afstand, man normalt kunne observere nedslag med det blotte øje. Selvom man i datiden havde kikkerter, blev de sandsynligvis næppe benyttet i særlig udstrækning blandt almindelige officerer ved feltartilleriet.

Træfsikkerheden ved datidens skydning var ikke stor. Ved f.eks. skydning med en 6-pundig kanon mod en infanterilinje var den op til ca. 30 % ved kærneskud og ved visirskud op til ca. 15 %. På større afstande over 1000 meter faldt træfsikkerheden voldsomt.

Ved skydning med haubits, f.eks. en svensk 16-pundig haubits var den maximale praktiske skudafstand med granat op til ca. 1200 meter. Det engelske artilleri var i datiden også kendt for at

anvende haubitser. De brugte 8 og 16-tommers pjecer både som feltartilleri og til belejringer. Disse haubitser havde ligesom de svenske pjecer en største rækkevidde med nogen virkning ud til omkring 1200 meter.

Skudkadancen afhang naturligvis af flere faktorer, bl.a. om der var tale om skydning med løst krudt, med kardus eller geschwindte skud. Generelt skød man med fuldkugle et skud i minuttet og med kardæsk to skud i minuttet. Ved skydning med granat var skudkadancen mindre.

Virkningen i målet afhang også af forskellige forhold. Generelt var den ikke stor. Ved skydning ud over 1000 meter havde selv tungt feltartilleri som 12-pundige kanoner kun ringe virkning, og skulle man under belejringer beskyde murværk med svære 24-pundige kanoner, der skød med fuldkugle, skulle man helt ind på omkring 100 meters afstand for at opnå brechevirkning.

Sammenfattende kan man sige, at den effektive skudafstand ikke var mere end omkring 1000 meter.

Artilleriet i felten

I krigstilfælde udrustede man en artilleripark, der normalt bestod af en kanon per 1000 mand. For en hær på 50.000 mand anbefaledes fra fransk side 4 stk. 24-pundige kanoner, 6 stk. 12-pundige kanoner, 20 stk. 8-pundige kanoner og 20 stk. 4-pundige kanoner. Artilleriparken kunne også suppleres med morterer eller haubitser.

Fra dansk side har vi oplysninger fra 1672 om, hvad et feltartilleri skulle omfatte:

4 stk. 12-pundige, 8 stk. 6-pundige og 12 stk. 4-pundige kanoner, i alt 24 kanoner, alle med lavet og forstilling. Hertil kom 33 vogne. I alt behøvedes til hele dette artilleri, til skyts og vogne, 316 heste. Ammunitionen til skytset var 50 fuldkugler og 10 kardæskskud til hver kanon.

Antallet af artillerister til betjening af en kanon afhang af kanonens kaliber og konstruktion:

24-pundig kanon	10-12 mand	3-pundig kanon	4-5 mand
12-pundig kanon	6- 8 mand	3- pundig regimentskanon	3-4 mand
6-pundig kanon	6-7 mand		

Udover betjeningsmandskabet indgik der officerer og underofficerer i artillerienhederne. For hver anden eller tredje kanon fandtes en befalingsmand.

Kanonerne med forstilling transporteredes med heste, hvorimod mandskabet var til fods. Selve kanonløbet blev ved 12-pundige og tungere kanoner transporteret på en særskilt blokvo­gn. Ved stillingsindrykning blev kanonløbet løftet af blokvo­gnen og anbragt i lavetten ved hjælp af en kran. Antallet af heste til hestes­pand var forskelligt afhængig af skytsets kaliber:

3-pundig kanon	3 heste	4-pundig kanon	4 heste
6-pundig kanon	6 heste	12-pundig kanon	10 heste

Datidens veje var normalt meget dårlige og hestene var som regel mindre og svagere end nutidens heste, hvis træk­kraft i vore dage er 400-500 kg, hvilket var en umulig vægt at trække for en hest i det 17. århundrede.

En ledende artilleriofficer valgte, hvor skytset skulle gå i stilling. Tidligere i det 17. århundrede var den normale placering af artilleriet foran infanteriets slagorden, men senere valgte man en placering på fløjene eller mellem de forskellige kampenheder. Skytset blev bragt sammen i et eller flere batterier med et varierende antal pjecer af samme kaliber. Batterierne kom herved til at udgøre en ildenhed under egen chef. Samvirke mellem batterierne skete kun i begrænset omfang.

Regimentskanonerne blev placeret anderledes, idet de blev placeret i hullerne mellem infanteribataljonerne i grupper af to eller tre pjecer. Omgruppering skete i sammenhæng med infanteriets bevægelser.

Artilleriet i slaget ved Boyne

Artilleriets indsættelse og betydning for udfaldet af slaget ved Boyne er afslutningsvis emnet for denne lille artikel om artilleri anno 1690. Indledningsvis må det understreges, at der hersker en vis usikkerhed om, hvad der rent faktisk skete.

Det williamitiske feltartilleri omfattede 40 kanoner – både 6 og 12-pundige pjecer – samt seks haubitser af ukendt kaliber, men sandsynligvis var der tale om 8 og eller 16-tommers haubitser i lavetter. Dette feltartilleri blev sat i stilling inden slaget syd for Tullyallen i en afstand af ca. 1200 meter ned til Boyne floden. Det blev anbragt i tre kanonbatterier og et haubitsbatteri.

Det jacobitiske feltartilleri bestod af 16 lette kanoner, formodentlig 4-pundige pjecer, hvoraf de 12 var franske kanoner, resten irske. Deres artilleripark med øvrigt materiel, vogne mv. befandt sig formodentlig noget tilbagetrukket i forhold infanteriets kampstillinger tæt ned Boyne. Umiddelbart før slaget, klokken 0800, trak man otte pjecer væk fra området ved Oldbridge, for sammen med noget af hæren at forhindre et angreb i flanken og ryggen af en williamitisk styrke, der havde indledt en omgående bevægelse vest for Oldbridge. Det resterende jacobitiske artilleri, otte kanoner i to batterier, var i stillinger på hver side af Oldbridge et par hundrede meter bag floden, hvorfra man kunne støtte infanteriets forsvarskamp. (2)

Klokken 0900 åbnede det williamitiske artilleri ild som forberedelse til et infanteriangreb over Boyne floden mod de jacobitiske stillinger omkring Oldbridge. Klokken 1000 ophørte ildforberedelsen. Tilsyneladende havde den ringe virkning og medførte kun få jacobitiske tab, men måske tvang den alligevel det jacobitiske feltartilleri til at trække sig tilbage på grund af ilden fra de williamitiske 12-pundige kanoner og de 8 og 16 tommer haubitser uagtet deres maximale praktiske skudvidde normalt var omkring 1000-1200 meter. (3) Der kan også være andre årsager hertil. Under alle omstændigheder svækkede fraværet af jacobitisk artilleri - der kunne have haft stor virkning ved beskydning med kardæsk mod det angribende williamitiske infanteri, det jacobitiske infanteris muligheder for at tilbagevise det williamitiske angreb.

På denne baggrund kan man sige, at det er usikkert, hvilken rolle det williamitiske artilleri spillede for udfaldet af slaget ved Boyne 1690. Derimod ville det jacobitiske artilleri formodentlig have haft betydning for kampens resultat, hvis det ikke var blevet trukket ud af kampen inden det williamitiske infanteriangreb fandt sted.

Noter

1. litteraturen om artilleri I det 17. århundrede, bl.a. om engelsk og fransk artilleri, er langt mere begrænset end for senere tidsperioders vedkommende. Men heldigvis findes der på svensk en omfattende litteratur og viden både om svensk artilleri og andre europæiske landes artilleri; særlig findes her oplysninger om artilleriets rækkevidde og virkning mv., hvilket man sjældent møder i andre landes litteratur om artilleri.
2. Oplysningerne er fra e-mail af 28. januar 2026 fra Kjeld Galster til forfatteren. Ifølge McNally (side 49) bestod det jacobitiske artilleri af 18 kanoner hovedsagelig 6-pundige, heraf blev halvdelen sendt vestpå inden selve slaget ved Oldbridge. Det williamitiske artilleri omfattede ifølge McNally (side 52) 36 pjecer af større kaliber end det jacobitiske artilleri. Jeg har valgt at følge Kjeld Galsters oplysninger.
3. McNally side 71.

Litteratur

Blackmore, H.L.: The Armouries of the Tower. I. Ordnance. London 1976.

Chandler, David: The Art of warfare in the Age of Marlborough. London 1976.

Eriksen, Egon: Dansk artilleri i Den Skånske Krig 1675-1679. Våbenhistoriske Årbøger. XXIV, København 1978.

Eriksen, Egon og Frantzen, Ole L.: Dansk landartilleri i Napoleonstiden. Forudsætninger og udvikling 1760-1814. København 1988.

Frantzen, Ole L.: Dansk landartilleri 1400-2000. En oversigt. Særtryk af Dansk Artilleritidsskrift, nr. 4, august 1997. Tøjhusmuseet 1997.

Kungl. Artilleriet. Karl XI:s och Karl XII:s. Redaktör: Hans Ulfheim. 1993.

McNally, Michael: Battle of the Boyne 1690. The Irish campaign for the English crown. Osprey 2005.

Museum of Artillery. Catalogue I. Ordnance. 197

Kampene om Athlone (KHG)

Den 9. juli 1690 deler William sin styrke, idet han sender generalløjtnant Douglas mod Athlone med en relativt beskeden styrke bestående af tre rytterregimenter, to dragonregimenter og ti fodfolksregimenter, mens han selv sætter sig i spidsen for sin hovedstyrke og forskyder fra Dublin mod Limerick.⁴⁰

Det er tvivlsomt om Douglas har været den rette mand til opgaven. Han var en gammel ven af kongen, men ikke *overstuffed in the brains department* (for nu at låne en replik fra tv-serien *Black Adder*). Douglas' ekspedition ender resultatløst, og i skarp kontrast til kongens løfte til befolkningen om, at civile vil være uberørte af krigen, ender operationen i omfattende plyndringer. Douglas giver ganske vist ordre til at stoppe ulovlighederne, men cheferne har ikke den nødvendige kontrol med soldaterne, og han selv er uvillig til at sanktionere effektivt. Så borgerne bliver så utilfredse med de williamitiske styrker, at de gør deres bedste for at forsure deres tilværelse.

I midten af juli trues forbindelseslinjerne til hærens hovedstyrke af en større jacobitisk enhed, der har forladt Limerick og sat kursen mod Athlone, såvel som af lokale *rapparees* (Udtrykket stammer fra det irske ord for en, der bruger et kortspyd, en "ropaire"). Af disse grunde såvel som på grund af manglen på belejringsartilleri opgav man belejringen af Athlone i 1690, og styrken gik i vinterkvarter.

Hærens hovedstyrke tilbringer efteråret med at belejre Limerick, men en vellykket aktion udført af Patrick Sarsfield mod en williamitisk forsyningskolonne, der bl.a. skulle bringe belejringsartilleri, ammunition og levnedsmidler til belejringsstyrken, umuliggør erobringen af byen i 1690. Hjulpet af lokale rapparees fører Sarsfield sin styrke ud af byen, over Shannon og mod syd til Ballyneety, hvor kolonnen har slået lejr uden tanke på nærsikring. De få vagter såvel som det sovende personel bliver hugget ned for fode, kanonerne fornaglet og krudtet såvel som vognene brændt af.

Vejret bliver nu også værre, og den williamitiske hær må gå i vinterkvarter.

I foråret 1691 havde Ludvig XIV, foruden betydelige logistiske forsyninger, sendt sin brutale og effektive huguenot-slagter, generalløjtnant Charles Chalemont marquis de Saint Ruhe, med det engelske *nom-de-guerre* St Ruth, og to andre franske generaler til Irland for at styrke katolikkernes forsvar. St Ruth's taktiske forståelse lod ham ikke i tvivl om, at Ginkel, som William nu havde

⁴⁰ The Reverend George Story, [*A True and Impartial History of the Most Material Occurrences in the Kingdom of Ireland during the Two Last Years: With the Present State of Both Armies.*](#) Part I, Second Edition (London: Ric Chiswell, 1693), p. 99

overladt overkommandoen, i første omgang ville rette sine bestræbelser mod Athlone, og han skyndte sig derfor at samle flest mulige styrker mellem denne by og Galway, hvor de franske forsyninger landsattes. Men logistikken bliver ikke styret ligeså effektivt som de spidse ender, og hans styrker står først klar omkring den 20. juni. Samtidig støder den selvbevidste franskmænd sammen med Sarsfield, helten fra Ballyneety i 1690, og Tyrconnel. Sidstnævnte er jo den der har rejst den irske hær for kong James, han er kongens *Lord Deputy* i Irland og efter egen mening øverstkommanderende for de irske styrker. Dette slagsmål vinder St Ruth imidlertid, og Tyrconnel bliver sat uden for indflydelse.

Den 22. maj bryder den williamitiske hær op fra vinterkvartererne, og dagen efter begynder samlingen af styrkerne.

Generalmajor Tettau er hos overgeneralen, Ginkel, ved Mullingar, mens Würtemberg med seks danske, to nederlandske, tre franske og tre engelske fodfolksbataljoner samt de tre danske rytterregimenter, og nogle dragonregimenter sætter kursen mod nord med henblik på at samles ved Cashel den 25. og støde til resten af hæren ved Birr den 30., hvorefter den vil sætte over Shannon og belejre Athlone. Royal Navy vil blokere Galway.

Würtemberg estimerer jakobiternes styrke til at omfatte ca. 25.000 velbevæbnede tropper og erkender, at han selv har behov for alle de forstærkninger, han kan opdrive.

Ganske veludhvilet og forsynet med heste, ammunition og forskellige andre fornødenheder sætter de danske enheder i march for at forenes med britiske, nederlandske og franske tropper for at danne et korps under Würtembergs kommando. Med 14 bataljoner og 2.000 ryttere rykker Würtemberg nu frem via Thurles, som nås den 4. juni, Roscrea den 5. og Birr den 7. Den tiende juni rykker han mod Streamstown, County Westmeath, og forenes den 18. med Ginkel ved Ballybornia.

Efter foreningen af enhederne er den williamitiske styrke nu på omkring 18.000 mand. Den 18. juni, efter erobringen af Ballymore, er Ginkel klar til at fortsætte mod Athlone. Der er efterretninger om en mindre bereden fjendtlig styrke på en høj nærved byen, mens jacobiternes lejr er placeret 3½ km på vestsiden af Shannon.

Athlone er placeret med en bydel på hver side af Shannon, og det besluttet at tage den østlige bydel, English Town, før passage af floden. Begge bydele er befæstede. Den 19. åbnes ild med belejringsartilleriet, og den 20. slås en breche i en af English Towns bastioner. På et krigsråd besluttet det at angribe kl. 5.

Den 27. juni er styrkerne fremme ved Shannon og skal nu forsøge en overgang over denne forholdsvis brede flod. Irerne har ødelagt broen, og det besluttet derfor at forsøge at vade over, hvilket p.g.a. strømforholdene er en risikabel affære.

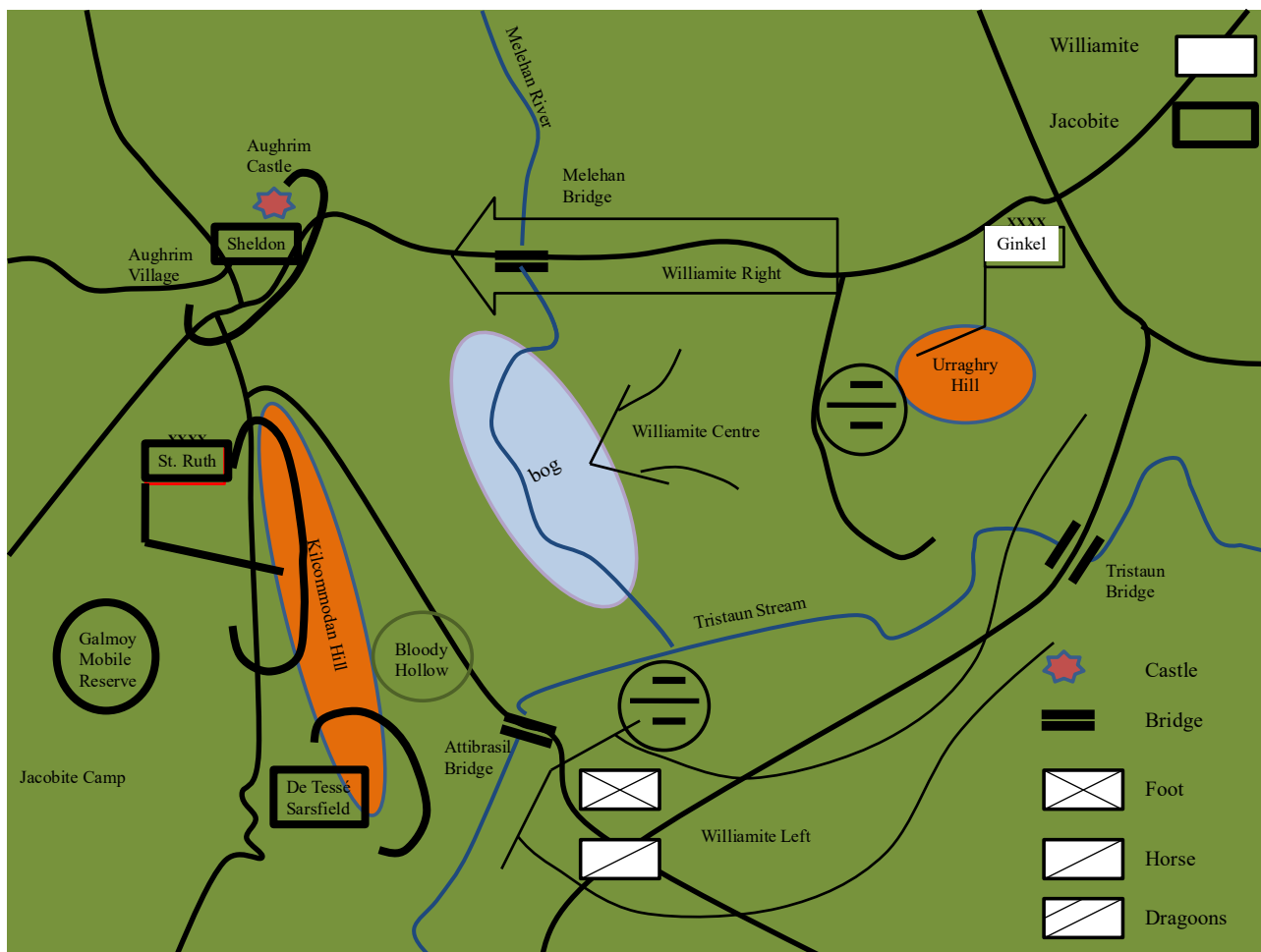

56

Slaget ved Aughrim (KHG)

Den 9. juli meddeler Württemberg kong Christian at hans efterretninger viser, at fjenden har forladt Sligo og Lanesborough og trukket sig ca. 15 km tilbage til området omkring byen Ballinasloe. Han har 36 bataljoner og 8.000 ryttere og dragoner, og han synes at gøre klar til slag. Williamiternes passage af Shannon har opnået komplet overraskelse. Württemberg konkluderer at enten Galway eller Limerick må blive det næste mål, men han har øjensynligt endnu ikke erkendt, at St. Ruth og Jacobiterne har indtaget en ny position ved landsbyen Aughrim ca. 25 km syd-vest for Athlone. Omkring kl. 6 om eftermiddagen den 11. juli lokaliserer Williamiterne en fjendtlig stilling mellem Aughrim Castle, Tristaun Stream og Urraghry passet. En *commanders' recce* afslører, at St. Ruth faktisk har fundet en såre fordelagtig position bag en naturlig hindring og med to andre til at beskytte flankerne. Foran sig har Jacobiterne vandløbet Melehan, der løber ud i en mose med vand nok til at gøre området delvis impassabelt. Bag sig har de Kilcommadan Hill, en højderyg der rækker fra Aughrim til Kilcommadan Church, altså langs hele deres kampstilling. Bag denne højderyg har jacobiterne lagt deres lejr. Der er kun to veje uden om, nemlig vejen mellem Ballinaslo og Galway, der domineres af Aughrim Castle, og en anden gennem det snævre Urrughry pas.⁴¹

⁴¹ J.H.F. Jahn, *Det danske Auxilliaircorps i engelsk Tjeneste fra 1689 til 1697* (Copenhagen: Udgiverens Forlag, 1840), p. 72.

DA St. Ruth erkender, at slaget er nært forestående opmuntrer han soldaterne ved at beordre messer afholdt i alle hærens afdelinger. Og som anført af Story: *“the Irish were obliged by their Priests not to give Quarter to any Soul living, but to pursue every Man to Destruction, they being assured of the most glorious Victory . . .”*⁴² Hvad enten dette er korrekt citeret eller ej, så passer det dog fint med St. Ruth’s ry som en skånselsløs bekæmper af protestanter i Piemont-Savoyen året før.

Aughrim bliver det blodigste slag i hele krigen. Det danske kontingent, som hele den williamitiske hær i øvrigt, er plaget af alvorlige logistiske mangler som følge af den tid- og ressourcekrævende belejring og kamp om Athlone. Ammunitionen er sparsom, idet der er blevet skudt ca. 12.000 granater fra batterier og 3.500 fra feltartilleriet.

⁴² The Reverend George Story, [*A Continuation of the Impartial History of the Wars in Ireland : from the Time that Duke Schonberg landed with an Army in that Kingdom, to the 23d of March, 1691/2, when Their Majesties Proclamation was published, declaring the War to be ended : illustrated with Copper Sculptures describing the most important Places of Action : together with some Remarks upon the present State of that Kingdom*](#) (London: Ric Chiswell, 1693), pp.96-97. p. 122.

Den 11. juli har hæren marcheret mod Ballinasloe, der ligger ved floden Suck.

Overgeneralen, Godard de Ginkel, beslutter at angribe den 12. juli og giver Württemberg kommandoen over den venstre fløj. Det har regnet kraftigt, og rekognoscering af veje og pas er vanskelig. Om aftenen den 11. giver han ordre til opbrud fra Ballinasloe næste morgen kl. 2. Aktionen går da også i gang i den tidlige morgentåge, men først om eftermiddagen kl. 4½ letter tågen, og tropperne må påregne kun at have fem timers fuldt dagslys tilbage at kæmpe i.

Det ser ud til, at jacobiterne koncentrerer deres styrke overfor den williamitiske venstre fløj, hvor man skal passere hen over et ildterræn. Det er der, hvor Aughrim-Kilcommadan højderyggen støder sammen med det lavtliggende område, hvor Tristaun og Melehan vandløbene flyder sammen. Dette sted får derefter tilnavnet *Bloody Hollow*.

Ginkel forstærker nu sin venstre fløj – den sydlige sektor – med to rytterregimenter á seks eskadroner fra højre fløjs anden linje, og herefter rykker venstre fløj fremad under Württembergs kommando. Fjenden har posteret en styrke i nogle huse, men jages ud af williamiternes dragoner. Det giver venstre fløjs fodfolk mulighed for at drage deres 9, 6 og 3-pundige kanoner frem, men passabiliteten er ikke god.

Mens højre fløj består af engelske tropper, er de allierede samlet under Württembergs kommando på venstre. De to broer, Melehan Bridge og Tristaun Bridge, samt vadestederne nord og syd derfor er afgørende for williamiternes muligheder for at passere mosen. Kl. 12 middag står Ginkels styrker så langt fremme, at han kan vurdere fjendens styrke og slagorden fra sin *Feldherrenhügel*, Urraghry Hill. Kl. 2 eftermiddag sættes Cunningham's dragoner an mod Urraghry-passet, og Eppinger's dragoner følger op støttet af the Earl of Portland's rytteri. Dette går så godt, at Ginkel lægger yderligere tyngde på venstre fløj for at udnytte succesen, og Württemberg kan fortsætte angrebet og derved lette presset på den højre fløj ved Aughrim Castle. Således rykker fodfolket frem og kl. 5 støder de to siders infanteri sammen ved grøfterne, hvor jacobiterne er gået i stilling. Efter halvanden time er Württembergs folk ovre Tristaun. Kl. 7 drejer de en smule til højre og er nu fremme i Bloody Hollow, hvor angrebet kører fast og man indtager forsvarsstillinger.

Mens venstre fløj konsoliderer sig, begiver oberst Thomas Erle sig med fire bataljoner fra centrum ud i mosen, samtidig med at højre rykker frem mod *the castle* i håbet om at omgå jacobiternes venstre fløj. Meningen med centrets angreb er at skubbe fjenden bort fra kampstillingerne i kante af mosen for derved at støtte rytteriet på højre fløj. Operationen støttes af 12

tolvpundige kanoner på en lille høj bag centret. Dette muliggør passage i kolonne udenfor rækkevidde af musketter fra fortet. Samtidig tillader det rytteriet og andre bataljoner at rykke frem ad dæmningen trods det intense *Stahlgewitter* – for nu at tale med Ernst Jünger. Selvom det lykkes centrum at trænge gennem mosen, er forsvaret for stærkt og stillingerne så gunstige – nu da tågen er væk og jacobiterne har solen i ryggen – at de formår at standse angrebet og tage Erle til fange.

Mens højre fløj i to timer kæmper forgæves for at tvinge fjenden væk fra fortet og den østlige kant af mosen, og centrets gentagne angreb slås tilbage, rykker de danske bataljoner til venstre frem fod for fod. Men nu har venstre og centrum tabt momentum, og Ginkel beslutter sig derfor til at flytte tyngden til højre fløj for derved at skabe noget dynamik, og faktisk lykkes det det engelske rytteri at presse jacobiterne ud af fortet og det omkringliggende terræn.

St. Ruth er blevet opmærksom på succesen med at stoppe angrebet gennem mosen, og føler sig overbevist om, at nu skal der bare et beslutsomt modangreb til mod fortet, og så vil sejren være hans. Han sætter derfor et rytterregiment an i angreb støttet af et batteri feltartilleri, idet han efter sigende skal have råbt: '*La victoire est à nous, mes enfants*'. Ak generaler spår; men Herren råder: før hans ordre kommer til udførelse, dekapiteres han af en kanonkugle. Den efterfølgende totale opløsning i de jacobitiske styrker tillader nu Ginkels højre fløj at omgå fjendens venstre, modstanden brydes og jacobiterne spredes for alle vinde. Efter ca. fem kilometer i silende regn afbrydes forfølgelsen.

Nogen forskning synes at fortælle om to næsten lige store styrker, omkring 20.000 hver, mens andre hævder en numerisk overlegenhed i jacobiternes favør, og det er almindeligt antaget, at det var en langt hårdere kamp end den ved Boyne, selvom sidstnævnte har været langt mere omtalt.

Gennem klog udnyttelse af principperne om offensiven, økonomi med kræfterne, og bevægelse samt behændig flytning af tyngden lykkedes det Ginkel at besejre en forsvarende, ligebyrdig eller endog numerisk overlegen styrke i velvalgte stillinger og kompetent føring. Da dagen var omme lå der 5.000 døde på kamppladsen tillige med 15.000 håndvåben, ni kanoner og hele det jacobitiske bagagetræn.

Mens Sarsfield slipper væk, bliver utallige top-officerer taget til fange. Resterne af den jacobitiske hær samles i Limerick, hvor de står imod belejringen i nogen tid; men Aughrim blev begyndelsen til det endelige nederlag.

Jacobiternes sidste kampe – the Treaty of Limerick, the Wild Geese (KHG)

Efter nederlaget og opløsningen af den jacobitiske hær den 12. juli 1691 søgte de forsprængte irske og franske styrker mod kystbyerne Galway og Limerick. Mens den williamitiske hær efter slaget ved Aughrim rykker mod syd og den 12. august når Tullamore vurderer man på baggrund af afhøring af krigsfanger og overløbere at resterne af den fjendtlige hær har forskanset sig i Limerick. Mens noget infanteri er sat i stillinger uden for byens fæstningsværker, opererer en større rytterenhed under Sarsfield i Co. Clare. Den 23. august meddeler Würtemberg, at desertører har fortalt, at byens garnison tæller omkring 15.000 bevæbnede med enten flintlåsmusketter eller luntebøsser, mens et ikke nærmere angivet antal kun besidder piker og leer. Kampagnesæsonen lakker mod enden, og da belejringsskytset endnu ikke er ankommet, foreslår McKay, Tettau og de la Forest at man blokerer byen snarere end belejrer den. Würtemberg foretrækker dog belejring med den begrundelse, at det fornødne artilleri vil kunne tilvejebringes inden for rimelig tid, og at det franske søherredømme er aftagende, hvorfor fransk forstærkning af byen næppe er sandsynlig. Den 26. august begynder belejringsskytset at indfinde sig, og den 27. sejler en britisk eskadre op ad Shannon og ankrer op inden for skudvidde af byen. Mellem 31. august og 11. september etableres batterier af kanoner og morterer og beskydningen påbegyndes. Jacobitterne har stadig mulighed for at fouragere i Co. Clare, idet vindebroen Thomon Bridge giver fri passage over Shannon. Ginkel beslutter nu at sætte over floden for at indeslutte byen og afskære fjenden denne mulighed, og om natten den 15-16. september føres pontoner og faskiner frem til bredden 2 km fra English Town. Om morgenen kl. 7 sætter den williamitiske hovedstyrke over, og den 21. følger såvel Ginkel som Würtemberg efter med rytteri, dragoner og fodfolk foruden ti 3-pundige regimentskanoner og fire 12-pundige feltkanoner samt forsyninger til ti dage. Byen bliver omsluttet, og de fjendtlige styrker i Co. Clare jages på flugt.

Den 24. september havde garnisonen fået nok, Sarsfield aftaler en tredages våbenhvile og man begynder at forhandle om passende ærefulde konditioner for en overgivelse. Sarsfield insisterer på, at det skal tillades dem, som ønsker det, at blive overført til kontinentet og melde sig under de franske faner. Den 3. oktober blev den jacobitiske hærs endelige kapitulation undertegnet, og Limerick blev åbnet for de williamitiske tropper. De ca. 10.000 tropper fik nu valget mellem at drage til kontinentet og melde sig under Louis XIV's faner – Royal Navy ville stille transport til rådighed – slutte sig til Williams hær eller tage hjem og udøve deres foretrukne erhverv.

Irske soldater og civile har gennem lange tider virket i mange forskellige fremmede lande. Irere byggede katedralen i Salzburg, Schottenstift i Wien (opført mellem 1150 og 1418; Scoti er den latinske betegnelse for the Gaels, Scotia er romernes navn for Irland, senere for kongeriget nord for Forth, Alba) og kæmpede under Frederik den Store og Maria Theresia og mange andre.

Men en særlig omfattende exodus fra Irland fandt sted i og efter afslutningen af den williamitiske krig og undertegnelsen af *The Treaty of Limerick*. De personer, hvis navne har kunnet iagttages i forbindelse med talrige europæiske stater samt USA i konflikter lige siden, blev senere døbt *The Wild Geese*. McGeoghegan estimerer, at der i årene 1691-1745 alene i Frankrig – og for Frankrig – kæmpede omkring 450.000 irere som for eksempel ved Cremona i 1702 og Fontenoy i 1745. Også Napoléon oprettede en irsk legion, der som den eneste blandt hans mange udenlandske korps blev forlenet med den kejserlige ørn. I *the Peninsular War* (1808-14) kæmpede efterkommere af irske emigranter, såsom Sarsfield, O'Donnells, Lacy, O'Neill, Maloney og Donnoghue. Ærkehertug Karl af Østrig (1833-96) erklærede, at aldrig havde Østrig haft et bedre officerskorps, end da man rådede over talrige irske officerer, af hvilke mere end 30 blev generaler. I Trekejser-slaget ved Austerlitz (1805), Napoléons største sejr, var det en Count O'Reilly, der med sine dragoner reddede resterne af den slagte østrigske styrke. En general James O'Moran kæmpede i den amerikanske uafhængighedskrig med en sådan bravur, at han fik sit navn på *Arc de Triomphe*. Det forlyder at en tredjedel af Unionshæren i Den Amerikanske Borgerkrig var sammensat af 150.000 frivillige født irske. I Boerkrigen kæmpede to irske brigader for Boerne.

Naturligvis findes der også adskillige prominente britiske officerer af irsk herkomst – kaldet *Anglo-Irish*: Wellington, Wolsey, Roberts, Kitchener, Montgomery, Alexander og Alanbrooke, men disse var jo i sagens natur ikke *Wild Geese*.

Irlands nationale krigsmuseum i Collins (Royal) Barracks (KHG)

- Den irske selvstændighedskamp
- Erskine Childers og hans ”*gun running yacht, Asgard*”

Det irske nationale museum har et mangesidigt udstillingsområde i den gamle Royal Barracks, i dag omdøbt til Collins Barracks efter Michael Collins (1890-1922), som var en fremtrædende militær personlighed på den irske side i uafhængighedskrigen 1919-21.

Den militære afdeling af dette museum indeholder en gennemgang af irsk militært liv og aktivitet i Irland såvel som oversøisk. Man får indtryk fra livet for den menige soldat, for underofficererne og deres ægtefæller i og omkring kasernerne såvel som for de socialt bedrestillede officersfamilier, der almindeligvis boede i egne eller lejede huse uden for kasernen. I udstillingens forskellige rum præsenteres man for krigene i Irland og for irske militære indsatser i fremmede lande såvel for britiske interesser som for en række fremmede magter, som irske officerer og soldater gennem årene tilsluttede sig. Ydermere ses afdelinger for de to verdenskrige, uafhængighedskrigen og de talrige FN-indsættelser.

Udstillingerne i de forskellige rum taler for sig selv dels ved eksponaterne dels gennem audioguides, men der er grund til navnlig at fremhæve to elementer: *The Wild Geese* og den udvikling der gennem årene 1916-49 førte til etablering af de 26 sydligste grevskaber som Den Irske Republik.

En afdeling i museet er helliget den irske delvise løsrivelse fra Det Forenede Kongerige. Processen kan siges at begynde under Første Verdenskrig, da frygten for indførelse af værnepligt i Irland var udbredt. To modstridende interesser delte øens samfund: Én side ville skabe et selvstændigt Irland på gælisk-katolsk grundlag; den anden ville ikke vide af hverken katolicismen, det gæliske eller selvstændigheden. Den førstnævnte gruppe organiserede sig som en milit, og i 1916 iværksatte den et oprør kaldet *the Easter Rebellion*.

Den fra Verdenskrigen kendte Field-Marshal Sir John French (Lord Ypres) var på det tidspunkt chef for Home Forces og beordrede straks den 14. april to brigader til Irland. Der herskede mistanke om et samarbejde mellem oprørerne og tyskerne. Der var en vis bekymring for at flytning af tropper til Irland ville være vand på tyskernes mølle, men French sendte dog to ekstra bataljoner og en rytterenhed fra Aldershot afsted. Den 29. april var oprøret slået ned. Den stedlige general, John Maxwell, lod en række oprørere henrette, hvilket ikke øgede Det Forenede Kongeriges popularitet. I 1918 blev Lord Ypres udnævnt til Lord Lieutenant (Vice Roy) of Ireland et embede han bestred indtil 1921.

I 1919 kom det så til en egentlig krig, og i 1921 lykkedes det løsrivelsesbevægelsen at overtale den britiske regering til at bevilge en delvis selvstændighed. Dette resulterede i den meget omstridte traktat af december 1921, hvorved de 26 sydligste grevskaber blev til Fristaten Eire (altså i hovedsagen provinserne Leinster, Munster og Connacht/Connaught), mens seks ud af ni af Ulsters grevskaber – i al væsentlighed protestantiske – forblev en del af Det Forenede Kongerige. Allerede ved *Government of Ireland Act* af 1920, var der fastsat bestemmelser for et nordligt og et sydligt parlament, og med Westminster's accept blev delingen af øen i januar 1922 en realitet. Selvom selvstændighedskrigen med denne traktat var afsluttet, var stridens kerne ikke håndteret. Der var givet omfattende selvstændighed, men ikke uafhængighed af kronen, og den indgåede traktat havde sine modstandere. Den irske Fristat var ikke en irsk republik. Parlamentarikerne skulle sværge troskab til kongen. I april 1922 besatte anti-traktatbevægelsen *Four Courts'* bygning i Dublin⁴³, og pro-traktatstyrker angreb og nedkæmpede besætterne. Dette indledte en regulær borgerkrig, som varede til året efter. Så, i 1923, erkendte anti-traktatbevægelsens anfører, Eamon de Valera, at fortsat kamp var nytteløs og der blev udstedt ordre om at standse kampen. De Valera havde indset kompromisets nødvendighed. Han oprettede partiet Fianna Fail (Fianna Fáil er et republikansk-konservativt politisk parti), som fra 1927 og frem dominerede irsk politik. I løbet af trediveerne lykkedes det ved

⁴³ The Four Courts is the principal seat of the [Supreme Court](#), the [Court of Appeal](#), the [High Court](#) and the [Dublin Circuit Court](#).

forhandling at afskaffe en del af traktatens mest kritiserede bestemmelser: grundskyld til Storbritannien, troskabseden til kronen, generalguvernørembedet og øens senat. Fianna Fail regerede 1932-48 og 1957-73. Det lykkedes i den første periode at holde fristaten neutral under Anden Verdenskrig. I 1948 vedtog Fristatens parlament – nu under ledelse af Fine Gael (Fine Gael betegner sig selv som et kristent midterparti og er imod den militante republikanisme) – *The Republic of Ireland Act*, og året efter vedtog Westminster loven. Denne fastslog dog til republikanernes ærgrelse, at intet af de nordirske grevskaber måtte skille sig ud fra Det Forenede Kongerige uden det nordirske parlaments tilslutning.

Det irske nationale museum rummer i en særskilt bygning den nyrestaurerede yacht *Asgard*. De, der har læst *The Riddle of the Sands* vil være bekendt med forfatteren, Erskine Childers. I bogen, der udkom i 1903, skildrer han hvorledes handlingens hovedperson sejler omkring i de kystnære farvande ved kontinentets nordkyst og der ser tegn på klargøring af fartøjer til en større amfibieoperation. Ligesom romanen *De Niogtredive Trin* medvirkede bogen således til forstærkning den spionagefrygt, der var udbredt i Storbritannien i årene op til Første Verdenskrig.

Robert Erskine Childers (1870-1922) voksede op i Glendalough, Irland. Han studerede *classics* på Trinity College, Cambridge og sidenhen jura samme sted. I midten af 1890'erne begyndte han at interessere sig for at sejle og anskaffede sig egne sejlbåde, med hvilke han bl.a. sejlede rundt om de britiske øer og over Kanalen. Sammen med to venner fra Cambridge-årene sejlede han i 1897 til de Frisiske Øer, Norderney og ind i Østersøen, og det var denne sejlads, der blev udgangspunktet for hans bestseller *The Riddle of the Sands*. Han var en inkarneret imperialist, og søgte ind i *the Honourable Artillery Company* og deltog som frivillig i det britiske ekspeditionskorps under Anden Boerkrig. Hjemkommet fra Sydafrika blev han imidlertid mere skeptisk indstillet overfor imperiet og stillede op til parlamentsvalg for det liberale parti, der på det tidspunkt gik ind for irsk hjemmestyre. I 1904 giftede han sig i Boston med Molly Osgood, hvis far, Dr. Hamilton Osgood bestilte den 28 tons tunge yacht *Asgard* som bryllupsgave til parret.

Molly Childers (venstre) og Mary Spring Rice (højre) med geværer i juli 1914 (fra internet).

I 1914 begyndte han en virksomhed som våbensmugler, idet han brugte ægteparrets yacht Asgard til at sejle 900 Mauser geværer Model 1871 og 29.000 patroner til *the Irish Volunteers movement* i fiskerbyen Howth, County Dublin. Den ankom i slutningen af juli. En uge efter udbrød Første Verdenskrig, og p.g.a. sin erfaring med efterretningsindhentning – *The Riddle of the Sands* var velkendt af bl.a. Churchill, som nu var marineminister – blev han indkaldt og tildelt en bestalling som løjtnant i *Royal Naval Volunteer Reserve*, hvor hans opgave i første omgang blev at vende *The Riddle of the Sands* invasionen om og planlægge en britisk invasion af Tyskland. Han blev senere overført til det nyoprettede Royal Air Force.

I 1919-1921 var han minister i det periodevis forbudte irske parlament, Dáil Éireann. Childers var imod den anglo-irske traktat, der blev vedtaget i 1921, og sluttede sig derfor til IRA i borgerkrigen. I 1922 blev han arresteret af den provisoriske regering, dødsdømt og henrettet for våbenbesiddelse. Hans søn Erskine Hamilton Childers (1905-74) besad over årene en række ministerposter og blev i 1973 præsident for Republikken Irland.

FWJ-noter

ⁱ Alle datoer er i ”gammel stil”, dvs. efter den julianske kalender som benyttedes i Danmark indtil 1700 og også i England, Skotland og Irland. Frankrig og andre romersk katolske lande var i 1582 gået over til den nøjagtigere gregorianske kalender, ”ny stil”. Forskellen var år 1700 11 dage og blev rettet til ”ny stil” ved at den 18. februar blev den 1. marts.

ⁱⁱ Jordsand lå på et en mil langt flak vest for Hjerpsted, dækkede i 1600-tallet 1100 tønder land (6 km²), og ved ebbe kunne man nå øen tørskoet. Stormfloder har siden eroderet Jordsand, og i 2001 forsvandt den sidste rest af Danmarks eneste hallig. Wikipedia, ”Jordsand”.

ⁱⁱⁱ Galster, Kjeld H.: Danish Troops in the Williamite Army in Ireland 1689-91. Four Courts Press, Dublin, 2012, p 92

^{iv} Jahn, J.H.F.: De danske Auxiliairtropper; et Krigshistorisk Udkast, Berlingske Bogtrykkeri, København, 1840. p. 28.

^v Ibid p 32.

^{vi} Galster, p. 92.

^{vii} Jahn: p. 33

^{viii} Claudianus, Andreas, oversat af Galster, Kjeld og Wichmann, Rasmus. Orig. 1718. denne udg. Legacy Books Press 2016, p. 47.

^{ix} Galster, p. 92.

^x Nederlandsk admiralsrang, i en kølvandsorden med tre eskadrer chefen for den agterste eskadre. Titulaturen benyttedes i den danske-norske flåde indtil 1771 da den blev erstattet af kontreadmiral.

^{xi} Jahn, p. 34

^{xii} Wikipedia. Stöcken, af Holstensk adelsslægt, hvoraf von Stöcken; ’von’ som del af officerstitulatur blev aldrig anvendt i Flåden.

^{xiii} Jahn p. 30ff.

^{xiv} Ibid, p. 34

^{xv} Ibid, p. 34

^{xvi} Claudianus, p. 49

^{xvii} Ca. en sømil eller 1,85 km

^{xviii} Ibid, p. 51

^{xix} En streg er en 32tedel af en hel cirkel, eller 11 1/4 grad

^{xx} døgn fra 12 middag til 12 middag.

^{xxi} Claudianus, p. 53.

^{xxii} Jahn, p. 35.

^{xxiii} Claudianus, p. 53.

^{xxiv} Tuxen, Aaugust P: Royal Danois. Ludvig XIVs dansk-norske Regiment 1690-1698. Militært Tidsskrift XVII, 1888.

^{xxv} Galster, p 93

^{xxvi} Jahn, p. 35.

^{xxvii} Ibid, p. 36.

^{xxviii} Ibid, p. 37.

^{xxix} Claudianus, p. 59

^{xxx} Jahn, p. 36.